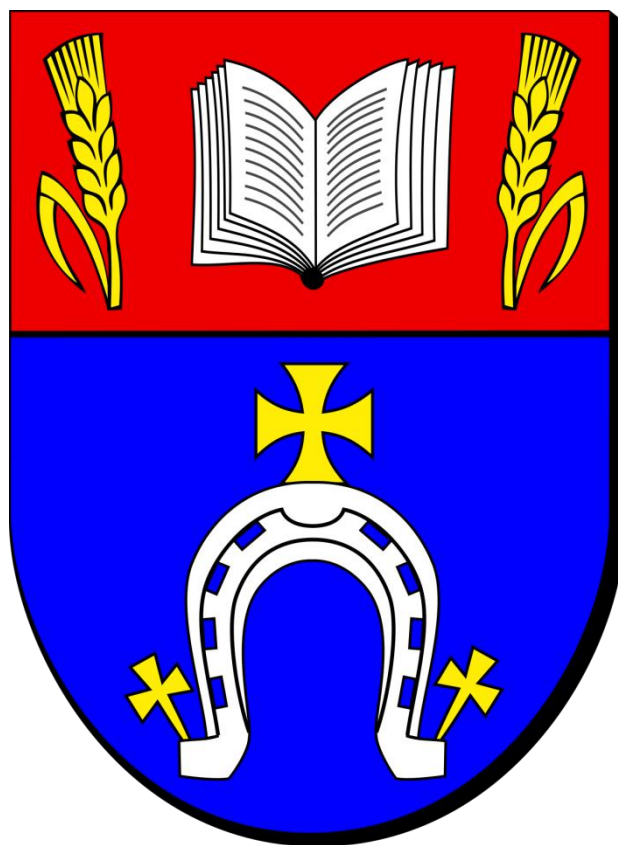

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XXXIV/167/2022
Rady Gminy Sabnie
z dnia 25 lutego 2022 r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sabnie
na lata 2021 – 2024

Opracowanie: *Labrys* Urszula Jedynak

Sabnie, lipiec 2021 r.

Spis treści:

1. Wstęp	s. 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	s. 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	s. 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	s. 12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 16
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	s. 16
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	s. 20
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	s. 43
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	s. 47
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	s. 54
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	s. 54
7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ	s. 59
8. Instrumentarium realizacji GPOnZ	s. 63
9. Zasady oceny realizacji GPOnZ	s. 64
10. Źródła finansowania GPOnZ	s. 65
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	s. 73
12. Podsumowanie	s. 74
13. Załączniki	s. 75

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest dokumentem strategicznym, pełniącym funkcję podstawowych wytycznych do zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym. Jest to element wspierający politykę administracyjną w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania działań w dziedzinie ochrony zabytków oraz popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Bazuje on na identyfikacji dziedzictwa w granicach administracyjnych gminy Sabnie wykonanej w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ), ale uwzględnia również dziedzictwo niematerialne oraz analizę zachowanego krajobrazu kulturowego. Dokument ten uwzględnia zmiany zaistniałe na przestrzeni minionych czterech lat w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza uaktualnienia w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie gminy. GPOnZ odnosi się zarówno do ponadlokalnych celów opieki nad zabytkami, a także do lokalnych strategii rozwojowych gminy. Przygotowany program bazuje na zasobach własnych gminy, ale również na zabytkach, które stanowią własność innych podmiotów znajdujących się na terenie gminy.

Utworzenie gminnego programu ma na celu nie tylko zahamowanie procesów degradacji zabytków, ale także wyznaczanie kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ochrony krajobrazu kulturowego, upowszechniania i promowania dziedzictwa gminy. GPOnZ ma również za zadanie zwiększyć wiedzę mieszkańców o lokalnych zabytkach i tradycjach, a także zwrócić uwagę na potrzebę ich zachowania dla kolejnych pokoleń. Może on w ten sposób wpływać na zwiększenie potencjału gminy poprzez integrację społeczności lokalnej wokół problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Siedlcach oraz przyjęciu go uchwałą Rady Gminy Sabnie będzie stanowił „platformę” do współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków, a Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Siedlcach.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z jej najnowszymi zmianami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 i 954), która mówi o obowiązku sporządzania programu opieki nad zabytkami na okres czterech lat przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- 1) (uchylony)
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę gminy (ust. 3)
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4)
- sporządzenie przez wójta gminy sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie gminy (ust. 5)

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce podnosi przede wszystkim Ustawa Zasadnicza, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie
- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju
- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:
 - 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
 - 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
 - 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
 - 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
 - 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
 - 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (Art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 mówi:

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–

134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r. poz. 1219, 1378, 1565, 2127 i 2338)

W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

W art. 22 umieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

- art. 22, ust. 1, pkt 4 - Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych

w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy: *„zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”*.

Podczas opracowywania niniejszego programu wzięto również pod uwagę inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które są zamieszczone w wielu obowiązujących ustawach, a w tym w:

1. ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.)
2. ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.)
3. ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150)
4. ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92, poz. 880)
5. ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.)
6. ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2001 Nr 13, poz. 123)
7. ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.)

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
2. ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.)

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

1. ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.)

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:

1. w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2020r. poz. 1273),
2. w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337.)

Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegółowiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2019, poz. 1811)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 roku Nr 24, poz. 181),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 roku, poz. 1886),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 roku, poz. 1609),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz.1470),

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Najważniejsze cele strategii państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały określone w **Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022** (Warszawa 2019). Wyznacza on kilka kluczowych kierunków działań, natomiast na potrzeby poniższego opracowania skupiono się jedynie na tych dotyczących samorządów. Są to: *optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.*

Optymalizacja (wzmocnienie) systemu ochrony na poziomie lokalnym obejmuje:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane m. in. przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości wykorzystania go dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach, polegające na stworzeniu w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. **uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych**, pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego, **wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji** lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony oraz zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych, a także **wsparcie procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego** poprzez **organizację konkursu „Twój dom – dialog z tradycją”**, który ma na celu znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście

ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

Wzmocnienie systemu ochrony zabytków na poziomie centralnym

Jednym z zadań na poziomie centralnym jest powołanie *Centrum Architektury Drewnianej*. Działalność centrum będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Ponadto uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która pośrednio odnosi się także do spraw ochrony zabytków i krajobrazu. Będzie realizowana poprzez :

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności
- poprawę spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów
- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Jednym z głównych celów „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” jest przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego. Wskazuje się tu także na konieczność prowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową, ratyfikowaną przez Polskę w 2004 roku. Za niezbędne uważa się rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury, a także rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych.

Postępujące w szybkim tempie żywiołowe procesy urbanizacyjne mogą doprowadzić do degradacji, zanikania lub zacierania wartościowych cech naturalnego ukształtowania

i pokrycia terenu, a także historycznie ukształtowanych cech krajobrazu kulturowego, prowadząc w efekcie do jego destrukcji.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Przy opracowywaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami odnoszono się do podstawowych dokumentów określających wizję rozwoju województwa mazowieckiego i powiatu sokołowskiego oraz do opracowań strategicznych w zakresie planowania przestrzennego i ochrony zabytków na obszarze regionu i powiatu.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku (Uchwała Sejmiku Województwa Mazowieckiego Nr 158/13 z dn. 28 października 2013 r.)

W strategii rozwoju przedstawiono pięć głównych celów związanych z dziedzictwem kulturowym.

- **wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu** poprzez:
 1. Poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych)
 2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych
 3. Ochronę spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej)
 4. Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej)
- **upowszechnianie kultury i twórczości** poprzez:
 1. Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów
 2. Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu
 3. Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej
- **kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej** poprzez:
 1. Wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury
 2. Promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultury
- **wspieranie rozwoju sektora kreatywnego** poprzez wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym
- **wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej** poprzez wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultury.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego (przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.)

W planie zagospodarowania przestrzennego określono się następujące działania:

- 1) realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- 2) zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:

- przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji;
- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych;
- odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi
- tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą roku 1920, Józefa Wilkononia i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
- budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum w Ossowie 1920 roku);
- ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej – krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2018-2021 (Uchwała nr 174/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 13 listopada 2018 roku)

Program opieki nad zabytkami zakłada cztery cele strategiczne, oznaczone jako obszary A, B, C i D. Są to:

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

Cel A.1. Wprowadzenie elementów edukacji o dziedzictwie; w tym – w edukacji powszechnej, edukowanie lokalnych społeczności, ale też aktywne zaangażowanie osób w różnym wieku do propagowania wiedzy o dziedzictwie, wtyczka społecznościowa Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach (program A.2.1) oparta o geoankietę GIS. Przykładowymi formami działań w ramach programów edukacyjnych mogą być:

- Lekcje szkolne o dziedzictwie regionalnym i lokalnym;
- Opracowanie serii regionalnych pomocy naukowych nawiązujących do dziedzictwa;
- Opracowywanie podręczników gwar lokalnych, kompendiów lokalnych tradycji i zwyczajów itp.;
- Konkurs dla nauczycieli na pomoc naukową kształtującą wiedzę o zabytkach;
- Tworzenie przez uczniów i nauczycieli form gier o tematyce związanej z dziedzictwem regionu;
- Zajęcia pozalekcyjne połączone z wycieczkami do muzeów i zwiedzaniem zabytków;
- Przygotowanie scenariuszy lekcji i wskazówek dydaktycznych do Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach.

Cel A.2. Wsparcie edukacyjne dla samorządów lokalnych i właścicieli zabytków poprzez udostępnienie niezbędnych narzędzi opieki i ochrony zabytków oraz dziedzictwa niematerialnego, stworzenie w ramach jednej z istniejących stron internetowych Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach – miejsca w przestrzeni Internetu, gdzie gromadzona i udostępniana jest wiedza i dobre praktyki opieki nad zabytkami w celu ułatwienia samorządom i innym interesariuszom dostępu do niej.

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków

Cel B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich poprzez wspieranie różnego rodzaju właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach. Opracowanie metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.

Cel B.2. Wzorcowo zadbanie o zabytki własne województwa poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku może być organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na prace przy zabytkach będących własnością samorządu lub jego jednostek organizacyjnych. Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa będące posiadaczem zabytku, albo posiadające w trwałym zarządzie zabytek, który wymaga najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałaby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku.

Obszar strategiczny C. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania

Cel C.1. Ograniczenie ryzyka utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa poprzez

- dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego,
- dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas;
- przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów.

Celem przedsięwzięcia jest stworzenie katalogu nieodpłatnych projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym poszczególnych regionów kulturowych województwa mazowieckiego. Głównym celem przedsięwzięcia jest ochrona przed zanikaniem dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji.

Cel C.2. Poprawienie poziomu współpracy na rzecz dziedzictwa poprzez nawiązanie regularnej współpracy Samorządu Województwa z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z oddziałem terenowym NID w Warszawie

Cel C.3. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków oraz wymiana wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy właścicielami zabytków województwa mazowieckiego, a także tworzenie, rozwój i promowanie turystycznych szlaków kulturowych po zabytkach województwa mazowieckiego i miejscach pamięci.

Obszar strategiczny D. Wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej

Cel D.1. Stworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym poprzez wypracowanie i wdrożenie spójnego programu badań nad zabytkami w województwie mazowieckim

Cel D.2. Radykalna poprawa wykorzystania technik cyfrowych poprzez propagowanie tworzenia pełnej dokumentacji obiektów zabytkowych współczesnymi metodami naziemnej rejestracji cyfrowej.

Strategia Rozwoju Powiatu Sokołowskiego na lata 2016-2025

Powiat sokołowski, a więc jego położenie, historia, dziedzictwo kulturowe i walory przyrodnicze sprawiają, że region posiada znaczny potencjał w zakresie rozwoju turystyki. Na

terenie powiatu znajduje się część Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego, część gmin leży w obszarze funkcjonalnym „Zielone Płuca Polski”, a część tych terenów została objęta Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000. Na terenie Parku turyści mogą korzystać z licznych ścieżek edukacyjnych, np. Huta Gruszczyno-Treblinka, Uroczysko Sterdyń, Uroczysko Ceranów, a liczne zabytki mogą przyciągać zwolenników turystyki historycznej. Na terenie powiatu oznakowane są liczne szlaki piesze, rowerowe, kajakowe, samochodowe i konne np. "Nadbużański Szlak Rowerowy", "Rowerowa Ścieżka Przyrodnicza Huta Gruszczyno-Treblinka", „**Szlak Wielkiego Gościńca Litewskiego**", "Szlak turystyczny powiatu sokołowskiego - Trasa 1 i Trasa 2", „**Szlak Unitów Sokołowskich**", "Sokołowski Szlak Turystyczny", "Nadbużański Szlak Sokołów Podlaski-Treblinka", "Nadbużański Konny Szlak Turystyczny". Odbývają się również imprezy mogące przyciągnąć licznych turystów, a związane z kultywowaniem tradycji regionalnych takich jak:

- Świąteczny Jarmark Wielkanocny połączony z Powiatowym Konkursem Tradycyjnych Wypieków Wielkanocnych,
- Europejskie Nadbużańskie Spotkania Folklorystyczne,
- Impreza plenerowa o charakterze profilaktycznym „Można inaczej”,
- Piknik Integracyjny,
- Powiatowy Przegląd Śpiewaków i Kapel Ludowych,
- Biesiada Podlaska,
- Świąteczny Jarmark Bożonarodzeniowy połączony z Prezentacją Gry na Ligawkach

Na terenie powiatu działa również Nadbużańska Lokalna Organizacja Turystyczna. Rozwój infrastruktury turystycznej oraz intensyfikacja promocji turystycznej były jednym z celów realizacji przez powiat sokołowski projektu pn.: "Wzmocnienie potencjału turystycznego Powiatu Sokołowskiego", który obejmował między innymi budowę pieszych i rowerowych szlaków turystycznych (w miejscowościach: **Grodzisk**, **Sabnie**, Kosów Lacki, Gródek, Skrzyszew, Kowiesy i Kamieńczyk), ustawienie wzdłuż powstałych ścieżek tablic zawierających informacje o atrakcjach turystycznych z terenu danej gminy, utworzenie siłowni zewnętrznej w **Sabniach** czy utworzenie platformy informatycznej promującej powiat – „Wirtualna panorama powiatu”.

Strategia rozwoju powiatu sokołowskiego wyznaczyła cel strategiczny jakim jest „Rozwój turystyki w oparciu o zasoby środowiska przyrodniczego i kulturowego” oraz jego cele szczegółowe:

Cel 3.1. Zachowanie i ochrona wartości kulturowych (np. wykreowania nowych produktów i atrakcji turystycznych takich jak tworzenie wiosek tematycznych typu: ginące zawody, rękodzielnictwo, dziedzictwo kulinarne, edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego, archeologii i ekologii, a także poprzez działania mające na celu zagospodarowanie terenów publicznych oraz dbałość i zabezpieczenie obiektów historycznych o znaczących walorach kulturowych, poprzez remonty i renowacje obiektów sakralnych i zabytkowych oraz rewitalizację innych obiektów z terenu powiatu).

Drugi cel szczegółowy 3.2. - wspieranie i rozwój turystyki aktywnej polega na wspieraniu innych form turystyki takich jak rowerowa, konna, wędkarstwo, piesza itp., przejawiające się wsparciem dla budowy infrastruktury sportowo-rekreacyjno-turystycznej, tarasów widokowych, obiektów małej architektury, montaż tablic informacyjnych, a także rozwój szlaków i tras rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą (stojaki, wiaty),

rozszerzanie bazy noclegowej i oferty agroturystycznej. Działania te muszą być wspomagane przez zainicjowanie i budowę klastra turystycznego oraz zmierzać w kierunku współpracy z gminami i innymi podmiotami, w celu wspólnej promocji inwestycyjnej i turystycznej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Program rozwoju gminy Sabnie na lata 2015-2021

Program rozwoju gminy Sabnie na lata 2015-2021 między innymi zawiera cel strategiczny mówiący o kształtowaniu przestrzeni gminy jako terenu funkcjonalnego i przyjaznego środowisku, a w szczególności podpunkt 3.2. traktujący o rozwój potencjału turystycznego i kulturowego oraz infrastruktury poprawiającej atrakcyjność sportowo-rekreacyjną gminy. W założeniu celu znalazło się między innymi zagospodarowanie turystyczne Zbiornika Niewiadoma, zagospodarowanie przestrzeni publicznej w miejscowościach położonych na terenie Gminy Sabnie oraz wsparcie doradcze i informacyjne dla osób zainteresowanych założeniem gospodarstw agroturystycznych na terenie Gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sabnie (Uchwała Nr LII/309 /2014 Rady Gminy Sabnie z dnia 12 listopada 2014 r.)

W wyżej wymienionym studium z 2014 roku uwzględniono również „Studium wartości kulturowych gminy Sabnie” z 1998 roku (określa zakres i rodzaj stref ochrony konserwatorskiej) oraz dokument pt. „Osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne gminy Sabnie” jako materiał wyjściowy do „Studium uwarunkowań do planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sabnie” z 1999 roku, określające strefy biernej i czynnej ochrony stanowisk archeologicznych.

Strefy A – pełna ochrona historycznej struktury przestrzennej:

- zespół kościoła parafialnego w Grodzisku,
- zespół parafialny oraz kaplica grobowa rodziny Trębickich wraz z otoczeniem w Zembrowie,
- zespół dworsko-parkowy w Grodzisku,
- zespół dworsko-parkowy w Kupientynie,
- zespół dworsko-parkowy w Kurowicach,
- teren folwarku przy zespole dworskim w Kurowicach,
- zespół dworsko-parkowy w Wymysłach

W studium sformułowano następujące wytyczne konserwatorskie dla tej strefy:

- zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych w tej strefie, z wyjątkiem rekonstrukcji dworów na obszarach parkowych, oraz obiektów związanych z pomocą społeczną w zespole dworsko-parkowym w Wymysłach,
- zachowanie zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, tj. utrzymanie istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów roślinności wysokiej, osi widokowych i kompozycyjnych układu stawów i cieków wodnych,

- zachowanie istniejących podziałów parcelacyjnych,
- zakaz wytyczania nowych ciągów komunikacyjnych,
- wszelkie działania inwestycyjne i projektowe w tej strefie muszą być konsultowane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa B– ochrona zachowanych elementów zabytkowych:

- teren przy kościele parafialnym w Grodzisku,
- teren przy kościele parafialnym i plebanii w Niecieczy Włosciańskiej,
- teren przy kościele parafialnym i kaplicy grobowej rodziny Trębickich w Zembrowie,
- cmentarz parafialny w Grodzisku,
- cmentarz parafialny w Niecieczy Włosciańskiej,
- cmentarz parafialny w Zembrowie,
- teren przy pomniku między Wymysłami a Chmielnikiem,
- teren folwarku przy zespole dworskim w Kupientynie,
- teren przy dworze w Stasinie,
- teren folwarku przy zespole dworskim w Wymysłach

wytyczne konserwatorskie dla strefy B:

- zachowanie zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, tj. utrzymanie istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów roślinności wysokiej, osi widokowych i kompozycyjnych,
- dopuszcza się realizację nowej zabudowy w zależności od jej funkcji, z wymogiem dostosowania jej do historycznej kompozycji przestrzennej współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- zachowanie istniejących podziałów parcelacyjnych,
- zakaz wytyczania nowych ciągów komunikacyjnych.

Strefa K– ochrona krajobrazu kulturowego

- teren przy kościele parafialnym w Grodzisku,
- teren przy kościele parafialnym w Niecieczy Włosciańskiej,
- teren przy kościele parafialnym w Zembrowie,
- teren przy cmentarzu parafialnym w Grodzisku,
- teren przy cmentarzu parafialnym w Niecieczy Włosciańskiej,
- teren przy cmentarzu parafialnym w Zembrowie,
- teren przy zespole dworsko-parkowym w Grodzisku,
- teren przy zespole dworsko-parkowym w Kupientynie,
- teren przy zespole dworskim w Kurowicach,
- teren przy zespole dworskim w Wymysłach

wytyczne konserwatorskie dla strefy K:

- zachowanie istniejącego drzewostanu,
- utrzymanie istniejącego użytkowania,
- niewprowadzanie zwartych nasadzeń wysoką roślinnością,
- nielokalizowanie obiektów kulturowych.

Strefa „K” została wprowadzona jako uzupełnienie stref ochrony konserwatorskiej „A” i „B” w charakterze otuliny.

Strefa E - ochrona ekspozycji zespołu zabytkowego:

- widok na kościół parafialny i kaplicę grobową rodziny Trębickich w Zembrowie z drogi

prowadzącej ze Sterdyni do Sokołowa Podlaskiego

wytczne konserwatorskie dla strefy E:

- zakaz zwartych nasadzeń wysoką roślinnością,
- dopuszcza się realizację zabudowy wyłącznie niskiej, tj. budynków parterowych.

Strefa R - założenia ruralistyczne wsi Grodzisk, Nieciecz Włościańska i Nieciecz Dwór

- ochrona istniejącego układu drogowego, parcelacyjnego (układ wsi ulicówek w Grodzisku i Niecieczy Włościańskiej i układ skupiony w Niecieczy Dwór),
- ochrona wartościowej zieleni, dążeniu do utrzymania wysokości zabudowy do 9 m. Powinna zostać
- utrzymanie zasady odrębności układów przestrzennych wsi Nieciecz Włościańska i Nieciecz Dwór, rozdzielonych doliną rzeczną.

Wyznaczono również granice stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i objętych Gminną Ewidencją Zabytków.

Strefa W - ścisła ochrona stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Strefa OW – obserwacji archeologicznej, wokół stanowisk objętych Gminną Ewidencją Zabytków, gdzie wszelkie inwestycje, w tym prace ziemne będą prowadzone pod stałym nadzorem konserwatorskim zgodnie z przepisami odrębnymi.

W studium wydzielono również **strefę ZP** – parki dworskie oraz uszczegółowiono zasady postępowania na ich terenie oraz otoczeniu:

- zachowanie istniejących parków dworskich zgodnie z zasadami ochrony obiektów zabytkowych jako funkcji podstawowej – zieleń parkowa (parki dworskie), ze stałymi i tymczasowymi obiektami małej architektury, służącymi do rekreacji i wypoczynku lub przeznaczenie zabytkowych budynków na funkcje usługowe z zakresu oświaty, nauki, kultury lub opieki społecznej, w szczególności przeznaczenie dworu w Wymysłach na cele pomocy społecznej,
- dopuszczenie lokalizowania w zabytkowych budynkach funkcji mieszkalnej, w tym rekreacji indywidualnej, a także usług innych niż wymienione powyżej,
- zalecenie odtworzenia pierwotnej kompozycji przestrzennej, z zachowaniem istniejącej wartościowej zieleni, z możliwością jej pielęgnowania i przebudowy.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru powiązanego ze zbiornikiem głównym Niewiadoma w miejscowościach Kupientyn, Kupientyn – Kolonia, Nieciecz Włościańska i Niewiadoma (uchwała nr XIX/86/2016 Rady Gminy Sabnie z dnia 03 marca 2016 r.)

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego powstał dla obszaru powiązanego ze zbiornikiem głównym Niewiadoma w miejscowościach Kupientyn, Kupientyn - Kolonia, Nieciecz Włościańska i Niewiadoma i dotyczy między innymi zasad ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, kształtowania zabudowy itp. W rozdziale 3 wyżej wymienionego dokumentu, dotyczącym zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, ustalono

1. strefy ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego

2. granice obszarów wpisanych do rejestru zabytków – „park w zespole dworskim” w Kupientynie” nr rej. A-798 oraz stanowiska archeologiczne: nr rej. A-215/888, nr rej. A-217/890, nr rej. A-242/1033/70, nr rej. A-48/241/60, nr rej. A-214/887/70, w obrębie których obowiązuje prowadzenie robót budowlanych i ziemnych zgodnie z przepisami odrębnymi oraz ustaleniami szczegółowymi planu.

3. granicę obszaru wpisanego do ewidencji zabytków – cmentarz w Niecieczy Włosciańskiej, w obrębie którego obowiązuje realizacja robót budowlanych i ziemnych zgodnie z przepisami odrębnymi oraz ustaleniami szczegółowymi planu.

4. ochronę obiektów budowlanych o wartościach kulturowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków – w Kupientynie: dom nr 71 oraz obora, pralnia, spichlerz, murowana wieża ciśnień i kapliczka murowana zlokalizowane przy zespole dworskim; w Niecieczy Włosciańskiej: dom nr 58, dom nr 62, kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, dzwonnica, murowana figura Chrystusa, plebania murowana; w Niewiadomej: murowana kapliczka przy budynku nr 6, kuźnia drewniana, młyn wodny (oznaczonych na rysunku planu jako obiekty budowlane objęte ochroną) polegającą na:

- obowiązku prowadzenia robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi,
- w przypadku budynków dopuszcza się przebudowę i zmianę funkcji użytkowej,
- dopuszcza się dla budynków, o ile ustalenia szczegółowe planu nie stanowią inaczej, rozbudowę maksymalnie do 10% poza pierwotny obrys budynku, rozbudowa nie może spowodować zmiany charakteru i stylu budynku,
- dopuszcza się termomodernizację budynków drewnianych, poprzez ocieplenie budynku z zewnątrz wyłącznie przez użycie takich materiałów jak: wełna mineralna, skalna lub szklana oraz płyty drewno-magnezowe pod warunkiem drewnianego oszalowania elewacji,
- dopuszcza się dla budynków murowanych otynkowanie pod warunkiem zachowania koloru, faktury, gzymsów, pilastrów i innych detali,
- dla budynków obowiązuje zachowanie jednakowej kolorystyki dla całego budynku bez względu na podziały własnościowe.

5. W miejscach wskazanych jako: kapliczki, krzyże przydrożne i figury przeznaczone do zachowania; ustala się ochronę lokalizacji tych obiektów. W uzasadnionych przypadkach dopuszcza się zmianę ich lokalizacji o maksymalnie 20 m od ich pierwotnego położenia.

6. strefę ochrony konserwatorskiej historycznej struktury przestrzennej o granicach wyznaczonych na rysunku planu, w obrębie której:

- zakazuje się realizacji nowych budynków za wyjątkiem określonych terenów
- obowiązuje zachowanie podstawowych elementów historycznego rozplanowania poprzez utrzymanie przebiegu istniejących dróg, alei, ochronę roślinności wysokiej, układu stawów i cieków wodnych oraz zachowania istniejących podziałów parcelacyjnych zgodnie z ustaleniami szczegółowymi
- zakazuje się realizacji nowych ciągów komunikacyjnych
- obowiązuje zachowanie podstawowych elementów historycznego rozplanowania poprzez utrzymanie przebiegu istniejących dróg, alei, ochronę roślinności wysokiej oraz zachowania istniejących podziałów parcelacyjnych zgodnie z ustaleniami szczegółowymi
- zakazuje się realizacji nowych ciągów komunikacyjnych

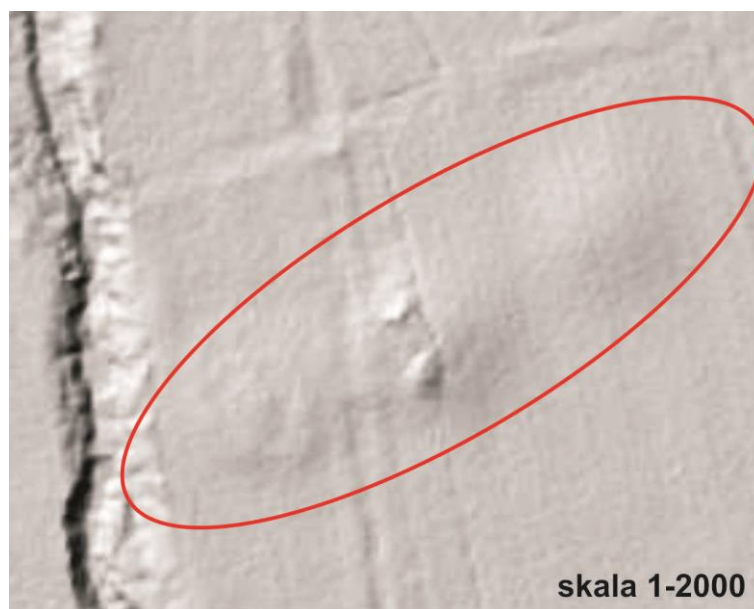
7. ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów zabytkowych o granicach wyznaczonych na rysunku planu, w obrębie której obowiązuje zharmonizowanie nowych obiektów z istniejącą zabudową historyczną w zakresie skali, formy, materiału i kolorystyki
8. strefę ochrony konserwatorskiej założenia ruralistycznego o granicach wyznaczonych na rysunku planu, w obrębie której obowiązuje zachowanie podstawowych elementów historycznego rozplanowania poprzez utrzymanie przebiegu istniejących dróg, alei, ochronę roślinności wysokiej oraz zachowania istniejących podziałów parcelacyjnych zgodnie z ustaleniami szczegółowymi oraz ustala się maksymalną wysokość zabudowy do 9 m.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru gminy

Gmina Sabnie leży w we wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie sokołowskim, na pograniczu Mazowsza i Podlasia. Geograficznie należy do Wysoczyzny Siedleckiej, wchodzącej w skład Nizin Południowopodlaskich. Na północy znajduje się Podlaski Przełom Bugu, na zachodzie Obniżenia Węgrowskie a na południu Równina Łukowska. Wysoczyna leży w strefie moren zlodowacenia warciańskiego. Północno-wschodnią część gminy Sabnie stanowi fragment Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, który obejmuje szerokim pasem południowo-wschodnią część doliny Bugu oraz stanowi otulinę Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego. W gminie znajdują się dwa pomniki przyrody (dąb szypułkowy i sosna zwyczajna) oraz cztery użytki ekologiczne: „Derkacz” – fragment ekstensywnie użytkowanych łąk torfowiskowych o powierzchni 3,46 ha w dolinie rzeki Cetynia, położony we wsi Sabnie; użytk cechuje duża bioróżnorodność, „Kierz” – o powierzchni 1,36 ha, znajdujący się na terenie wsi Grodzisk, będący zbiornikiem wodnym z przylegającym do niego terenem. Użytek stanowi ostoję ptaków i ptaków wodno-błotnych. Kolejne dwa tego typu obszary to śródlęgne bagna (jedno o powierzchni 0,36 ha a drugie 0,88 ha) z ciekawą roślinnością wodną, bagienną i bogatą fauną, oba położone na gruntach będących w zarządzie Nadleśnictwa Sokołów. Przez gminę z południa na północ przepływa rzeczka Cetynia, stanowiąca od czasów pradziejowych oś osadnictwa na tym terenie. Na terenie gminy znajduje się zbiornik retencyjny „Niewiadoma”. Przez gminę Sabnie przechodzi droga krajowa 63. Do gminy należą następujące miejscowości: Chmielnik, Grodzisk, Hilarów, Hołowienki, Kolonia Hołowienki, Kostki-Pieńki, Kupientyn, Kupientyn-Kolonia, Kurowice, Kolonia Kurowice, Nieciecz, Niewiadoma, Sabnie, Stasin, Suchodół, Tchórznica, Wymysły, Zembrów. Na terenie gminy działają liczne stowarzyszenia oraz organizacje pozarządowe takie jak: Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Sabnie w Sabniach, Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły w Niecieczy w Niecieczy Włościańskiej, Stowarzyszenie Zielony Zakątek Nad Cetynią w Kupientynie, OSP, KGW w Hołowienkach oraz Kurowicach. Na terenie gminy funkcjonuje Gminna Biblioteka Publiczna. Gmina Sabnie należy do Stowarzyszenia Gmin, Powiatów i Regionów Nadbużańskich, Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu oraz do Lokalnej Organizacji Turystycznej Wielki Gościniec Litewski.

Na terenie gminy Sabnie osadnictwo istniało już od czasów schyłkowego paleolitu i mezolitu. Było ono kontynuowane w środkowej i młodszej części neolitu oraz na przełomie epoki kamienia i brązu (kultura pucharów lejkowatych, amfor kulistych, kultura iwieńska). Zarejestrowano osady i ślady osadnicze w takich miejscowościach jak Hołowienki, Klepki, Kolonia Kurowice, Nieciecz Włosciańska, Niewiadoma i Stasin. Rozwój osadnictwa przyspiesza znacznie wraz z epoką brązu. Na terenie gminy odkrywano są liczniejsze ślady kultury trzcinieckiej oraz przede wszystkim łużyckiej (skarby wyrobów z brązu z Niewidomej). Kolejny duży rozwój sieci osadniczej obserwujemy w okresie wpływów rzymskich (I-IV wiek naszej ery), kiedy to pojawiają się duże osady kultury przeworskiej. Z tego okresu znane są także liczne znaleziska luźne jak monety będące importami z terenu Cesarstwa Rzymskiego (Hołowienki, Kolonia Kurowice, Kolonia Kupientyn, Kupientyn, Kurowice, Nieciecz Włosciańska, Niewiadoma, Sabnie (stan. 1), Zembrów). Na terenie gminy Sabnie notuje się również osadnictwo kultury wielbarskiej, czyli ślad pobytu skandynawskich Gotów. Są to osady w Koloni Kurowice oraz Sabniach (st. 1) oraz cmentarzysko kurhanowe w Sabniach (st. 2).

Ślady trzech kurhanów na st. 2 w Sabniach

Bardzo dobrze rozpoznane jest natomiast osadnictwo wczesnośredniowieczne, dzięki wieloletnim badaniom prof. Marii Miśkiewicz prowadzonych w latach 70-tych ubiegłego wieku. Odkryto wówczas i zadokumentowano tzw. kompleks osadniczy składający się łącznie z 10 stanowisk archeologicznych tj. grodziska w Niewidomej oraz 8 osad podgroodowych i cmentarzyska szkieletowego w obstawach kamiennych. Gród w Niewidomej funkcjonował do XII wieku, początkowo pełnił funkcję refugialną (schronieniową), później pojawiają się na nim ślady trwalszego osadnictwa. Według badaczy gród należy łączyć z ruskim elementem etnicznym.

Widok z wału na majdan grodziska w Niewiadomej

Przez okres średniowiecza teren obecnej gminy Sabnie poddawany był różnorodnym wpływom: polskim, litewskim i ruskim. W X wieku znajdował się on w granicach Polski Piastowskiej, od XI wieku należał do księstwa Halicko-Włodzimierskiego, a od XIII do XV wieku do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przenikanie się kultur widoczne jest również nazwach miejscowości oraz przynależności etnicznej zamieszkujących ich ludności (Hołowienki, Grodzisk/Hrodzisko). Na początku XVII wieku powstała w Grodzisku parafia unicka, która przetrwała do 1875 roku, kiedy została zamieniona na parafię prawosławną. Świadczy to o zamieszkanu tych terenów przez ludność ruską.

Unicka cerkiew w Grodzisku, obecnie kościół rzymsko-katolicki

W połowie XV wieku na terenie obecnej gminy Sabnie pojawia się osadnictwo rycerskie z terenów Mazowsza. Powstają wówczas takie wsie jak Suchodół, Kostki, Nieciecz, Kurowice, Tchórznica, Zembrów, Paderewek. Z końcem XV wieku powstają parafie rzymskokatolickie w Niecieczy i Zembrowie. Właściciele tych miejscowości: Niecieccy,

Kurowiccy, Zembrowscy, Paderewscy, Tchórzniccy mieszkają tutaj nawet do przełomu XVIII i XIX wieku, mimo, że ich majątki zostały w znacznej mierze rozdrobnione i podzielone (powstanie tzw. szlachty zagrodowej). Odzwierciedla się to w nazewnictwie miejscowości: Suchodół Szlachecki i Włóściański, Nieciecz Włóściańska i Dwór, Tchórznica Włóściańska i Szlachecka. Jeszcze pod koniec XIX wieku własność ziemską należała niemalże po równo do chłopów, drobnej szlachty i dworu. Od 1569 roku tereny obecnej gminy Sabnie znajdowały się w województwie podlaskim, przyłączonym do Korony. Po upadku I RP, początkowo tereny te znajdowały się w zaborze austriackim, później w rosyjskim. W wieku XIX zaobserwować można rozwój majątków ziemskich i nowych inwestycji (folwark w Kurowicach, Kupientynie, Wymysławie, Stasinie). W 1846 roku do najważniejszych majątków należały Kupientyn, Sabnie, Hołowienki i Tchórznica. W 1888 roku w spisie właścicieli majątków ziemskich znajdujemy Grodzisk, Łazy (Stanisław Rzewuski), Kupientyn (Antoni Szydłowski), Sabnie (Henryk Tchórznicki), Kurowice (Stanisław Trębicki), Wymysły (Władysław Zakrzewski). Taszyccy i Trębiccy brali udział w powstaniu kościuszkowskim i listopadowym.

Powstanie listopadowe nie dotknęło bezpośrednio terenów dzisiejszej gminy Sabnie. W czasie tzw. ofensywy wiosennej wojsk polskich trwały długotrwałe walki w rejonie Węgrowa i Sokołowa Podlaskiego (m. in. 21 kwietnia 1863 roku bitwa pod Sokołowem). Nie ma jednak danych czy jednostki walczących stron operowały w opisywanym rejonie. Natomiast bardziej intensywnie zaznaczyło się w historii powstanie styczniowe. W okolicy działało kilka oddziałów powstańczych oraz jeden z najsłynniejszych dowódców – ks. Stanisław Brzóska. 1 marca 1863, na obszarze między Budami Kupientyńskimi a Kostkami (tzw. Siwe Bagno), czyli w rejonie obecnej zachodniej granicy gminy, oddział Jana Matlińskiego stoczył walkę z siłami rosyjskimi. W 1864 roku utworzono gminę Sabnie.

W czasie II wojny światowej właściciele majątków w Grodzisku, Kupientynie i Sabniach brali czynny udział w strukturach konspiracyjnych. Na terenie majątku Kupientyn utworzono konspiracyjne lotnisko polowe AK o obszarze 50 ha. Jego komendantem był inż. Czesław Kolasiński „Słówko”. Główne powstańcze magazyny żywnościowe były w majątkach Repki, Sabnie (Baza Kwatermistrzowska) i Grodzisk u Kazimierza Ziółkowskiego.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczności lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania. Na obszarze gminy Sabnie krajobraz kulturowy tworzą historyczne układy ruralistyczne, zabytki budownictwa, zespoły sakralne, cmentarze i miejsca pamięci, kapliczki i krzyże oraz widoczne na powierzchni nieruchomości archeologiczne.

Charakterystyczna zabudowa wsi w gminie Sabnie to ciąg zagród zgrupowanych wzdłuż głównej drogi (czyli tak zwana ulicówka) lub układ skupiony (Nieciecz Dwór). Wśród zabudowy nadal obecne są charakterystyczne drewniane domy (kilkanaście wpisanych jest do Gminnej Ewidencji Zabytków). Wsie Nieciecz Włościańska, Nieciecz Dwór oraz Grodzisk podlegają ochronie z uwagi na zachowany układ ruralistyczny. Oryginalny krajobraz widoczny jest bardzo dobrze w Niecieczy, która jest typową ulicówką. Widok wzdłuż głównej drogi stanowiącej oś miejscowości zamyka od północy wzgórze z kościołem.

**Nieciecz Włościańska – widok w kierunku kościoła parafialnego p.w.
Niepokalanego Poczęcia NMP**

Rozpoznawalną cechą wsi w gminie są drewniane domy, zbudowane z bala, czasami oszalowane, konstruowane na planie prostokąta w technice zrębowej, kryte dwuspadowym lub czterospadowym dachem. Dawniej dachy nakrywała strzecha, obecnie wymieniona na bardziej nowoczesne pokrycia. Większe domy, należące do bogatszych chłopów lub drobnej szlachty, były kilkuizbowe. Bardzo często posiadały z przodu ozdobny ganek, a na ich wyposażeniu były piece z kominem. Najczęściej różniły się natomiast umeblowaniem (szafy ubraniowe, szafki na naczynia itp.).

Jeden z tradycyjnych, drewnianych domów w Zembrowie

Zagrody drobnoszlacheckie były większe, składające się z obory, stodoły, chlewu, piwnicy, kurnika itp. Przy zagrodach często zakładano sady, hodowano pszczoły. Wewnątrz zagrody często znajdował się studnia z żurawiem.

Studnia z żurawiem w Grodzisku

Rzadziej spotyka się elementy snycerskie w postaci okiennic, obramowań okien itp.

Ozdobne elementy obramowania okien w jednym z domów w Zembrowie

Zagrody w skład, których wchodziły stodoły, obory, kurniki, chlewiki, świrony, które zbudowane były również z drewna. Zagrody takie często dominują w krajobrazie.

Tradycyjna zagroda w Zembrowie

Innym elementem krajobrazu kulturowego są zachowane drewniane młyny i kuźnie na rzece Cetyni, których w przeszłości było zapewne więcej. Wyróżnią się tutaj młyn w Niewiadomej, Sabniach i Zembrowie (wpisane do GEZ).

Zabytkowy młyn w Sabniach

Drewniany młyn w Niewiadomej

Kolejnym elementem są murowane kapliczki i drewniane krzyże. Murowane kapliczki zbudowane są w stylu domkowym i wykazują swoiste cechy regionalne. Najczęściej nakryte są dwu lub czterospadowym dachem ze sterczynami, a także posiadają kolumnienki. Na zwieńczeniu daszku znajduje się żeliwny krzyż, a pod nim figura Matki Boskiej lub Chrystusa. Wśród tego typu zabytków można wymienić kapliczkę w Stasinie (GEZ), Niecieczy Włosciańskiej (postulowana do wpisu do GEZ), Tchórznicy Szlacheckiej (postulowana do wpisu do GEZ), Suchodole Szlacheckim i Niewiadomej.

Kapliczka w Niecieczy Włościańskiej

Kapliczka w Tchórznicy Szlacheckiej

Niewątpliwym bogactwem krajobrazu kulturowego są zespoły dworsko-parkowe wraz z folwarkami (Grodzisk, Kurowice, Kupientyn, Wymysłów, Stasin). Najciekawszym jest założenie dworsko-parkowe z połowy XIX wieku w Kurowicach, składające się z dworu, parku, stróżówki, oficyny, stodoły, spichlerza, dawnej stajni, obory i chlewni oraz dwóch kapliczek (z których jedna, tzw. słupowa, datowana jest na koniec XVIII wieku).

Słupowa kapliczka w Kurowicach

Kolejny, równie cenny, jest zespół w Kupientynie, z ciekawym położeniem na niewielkim wzniesieniu i metryką sięgającą czasów średniowiecznych (jest najstarszym tego typu zabytkiem w gminie). W skład założenia wchodzi dwór i park wpisany do rejestru zabytków oraz obora, pralnia i wieża ciśnień (znajdujące się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków), a do niedawna także dziś nieistniejący już spichlerz. Obecne założenie datowane jest na połowę XIX wieku.

Park dworski w Kupientynie

Założenie dworsko-parkowe w nieznacznym stopniu zachowało się również w Grodzisku. Składa się ono z drewnianego dworu i lodowni oraz mocno zdegradowanego spichlerza (wpisany do GEZ i WEZ). Niestety park zatracił swój pierwotny charakter. Podobna sytuacja jest w Wymysłach (zachowany dwór, park o zmienionym charakterze) oraz w Stasinie (zachowany dwór).

Drewniany dwór w Grodzisku

Osobną grupę elementów krajobrazu gminy stanowią cmentarze, a w tym cmentarz parafialny w Niecieczy Włosciańskiej, Grodzisku i Zembrowie oraz kaplica rodowa z cmentarzem w Zembrowie. O ile cmentarz rodowy i kaplica w Zembrowie wpisane są do rejestru zabytków, a ich wartość jest uznana, o tyle cmentarze parafialne również przedstawiają niemałą wartość w krajobrazie kulturowym. Cmentarz w Niecieczy założony został około 1870 roku. Najstarsze zachowane nagrobki kamienne pochodzą z lat 20. i 30. XX wieku. Zachowały się również krzyże żeliwne a czasami drewniane. Na cmentarzach widoczne są również przejawy nagrobkowej sztuki ludowej. Spotkać można nagrobki w postaci pnia drzewa (tzw. Drzewo Życia), krzyże na kamiennym cokole itp.

Nagrobki Pauliny Książkowskiej z 1926 roku, Jana Niewiadomskiego z 1911 roku oraz nagrobek nieoznaczony na cmentarzu w Niecieczy Włosciańskiej

Cmentarz w Grodzisku założono w 1919 roku. Najstarsze zachowane nagrobki pochodzą z lat 30. XX wieku. Są to krzyże żeliwne i drewniane a także kamienne na cokole. Natomiast cmentarz w Zembrowie datowany jest na połowę XIX wieku. Na jego starszej części zachowany jest zabytkowy drzewostan. Tutaj także występują nagrobki z początku XX wieku (kamienne i żeliwne).

Przykłady nagrobków z cmentarzy w Grodzisku i Zembrowie

Dziedzictwo niematerialne

Tradycyjny strój ludowy jest również trudny do uchwycenia z racji skomplikowanej sytuacji na pograniczu polsko-litewsko-ruskim. XIX-wieczny badacz, etnograf Oskar Kolberg, poświęcił niewiele uwagi terenom po lewej stronie Bugu, szerzej opisując Ziemię Drohiczką. Ze skąpych źródeł wiemy, że inaczej ubierała się ludność pochodzenia ruskiego, inaczej drobna szlachta zagrodowa.

Zarówno mężczyźni jak i kobiety nosili białe koszule lniane, zdobione tzw. pereborami. Odzież wierzchnią stanowiły sukmany koloru brązowego lub czarnego, u szlachty zagrodowej były one koloru niebieskiego lub błękitnego. Spodnie u mężczyzn latem były lniane, zimą wełniane szare lub czarne. Na głowie noszono słomkowe kapelusze lub rogatywki zimą. Kobiety w stroju nadbużańskim nosiły wełniane spódnice, utkane w pionowe pasy, nosiły również zapaski szyte z jednego płata białego lnu lub pasiaste fartuchy. Popularnym nakryciem głowy były chusty w kwiaty lub tiulowe *półczepki*. Zamężne kobiety nosiły *kimbałkę* – drewnianą obręcz oraz siatkowy czepek i lniany płat tzw. zawijkę. Chłopi latem nosili łapcie lub chodzili boso, drobna szlachta nosiła buty.

Na omawianym obszarze występuje dialekt mazowiecki. Gwary umiejscawiają się między gwarami kurpiowskimi, a podlasko-suwałskimi. Według pewnej części badaczy rejon gminy należy do strefy występowania dialektu tzw. Mazowsza dalszego, szczególnie jej części południowo-wschodniej rozciągającej się na wschód od linii Wisły i na południe od Bugu, ściśle powiązane z ziemią łukowską i południową częścią Podlasia. W mowie znajduje się również odbicie dawnych podziałów stanowych na szlachtę i chłopów (zaobserwowano wyraźne różnice w wymowie między mieszkańcami wsi chłopskich i szlacheckich w odniesieniu do mazurzenia, form grzecznościowych, nazw miejscowości, nazwisk, przydomków, przezwisk, nazw rodowych czy nazw herbów) (<http://www.dialektologia.uw.edu.pl>).

W Gminie Sabnie pielęgnowana jest również tradycja przygotowywania lokalnych potraw. Z ciekawszych są to parowce z soczewicą, ciasteczka amoniaczki, zupa zarzucajka czy przygotowywany w specjalny sposób sernik z wiejskiego sera. Tradycje kulinarne kultywuje m.in. Koło Gospodyń Wiejskich w Hołowienkach pod przewodnictwem Krystyny Hilaruk, które w 2021 roku bierze udział w ogólnopolskim Festiwalu Kół Gospodyń Wiejskich „Polska Od Kuchni”.

Niewątpliwie ważną postacią gminy Sabnie jest Helena Mniszkówna (z domu Mniszek Tchórznicka, primo voto Chyżyńska, secundo voto Radomska), urodzona w 1878 roku na Wołyniu. Przez kilka lat mieszkała w Sabniach, później w Platerowie na Litwie, a następnie w Rogalach pod Łukowem. Ostatnie lata życia spędziła również w Sabniach. W 1909 roku zadebiutowała powieścią „Trędowata”, która mimo krytyki literackiej była bardzo popularną powieścią w okresie międzywojennym i później. Na podstawie tej powieści oraz innych nakręcono kilka filmów. Pierwszy w 1926 roku, niemy film z Jadwigą Smosarską, w 1936 roku z Elżbietą Barszczewską i Franciszkiem Brodniewiczem („Trędowata”), w 1937 „Ordynat Michorowski”, w 1938 roku „Gehenna”. W 1976 roku Jerzy Hoffman nakręcił znany film na podstawie powieści „Trędowata”, a w 1999 roku powstało kilkanaście odcinków serialu (<http://sabnie.pl/gmina/helena-mniszek>). Helena Mniszkówna napisała łącznie kilkanaście poczytnych powieści, w których jawi się jaka niezwykła reporterka opisująca trafnie cechy ziemiaństwa, wydarzenia, krajobrazy (opisy dworów szlacheckich, wydarzeń religijnych itp.).

Inną słynną osobistością gminy Sabnie jest stryj Heleny Mniszkówny, lekarz, dr. Józef Mniszek Tchórznicki, ordynator szpitala Przemienienia Pańskiego w Warszawie, wprowadzający wysokie standardy higieny w podległych sobie placówkach, pochowany na cmentarzu w Zembrowie.

Kolejną ciekawą postacią, opisaną między innymi przez Helenę Mniszkównę, jest Adolf Lortsch (1883-1940), który odziedziczywszy majątek w Grodzisku, stracił go już po 2 latach. Później ożenił się z wdową po baronie von Budbergu, stając się właścicielem pól naftowych w Czaczeni i miasta Groznego. Został rozstrzelany przez hitlerowców w Palmirach pod pretekstem szpiegostwa na rzecz Anglików.

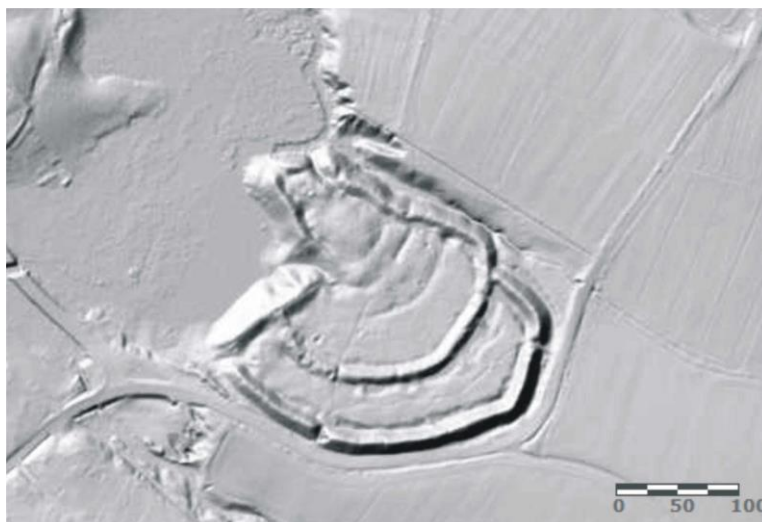
W gminie Sabnie znajduje się Gminna Biblioteka Publiczna, realizująca liczne projekty między innymi wieczory literackie poświęcone Helenie Mniszkównie.

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na powierzchni lub w ziemi. Zabytki te dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób i innych przedmiotów, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach, budowlach, cmentarzyskach, warsztatach, kopalniach itp., które ukryte są pod powierzchnią ziemi i nazywane są stanowiskami archeologicznymi. W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwego terytorialnie konserwatora zabytków, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

Liczne ruchome zabytki archeologiczne z terenu gminy w postaci narzędzi krzemiennych, ceramiki, polepy, żużli itp. znajdują się m.in. w Muzeum Regionalnym w Siedlcach, Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Niewątpliwie najważniejszym i najcenniejszym elementem dziedzictwa archeologicznego gminy zespół osadniczy w Niewiadomej. Stanowi go 10 stanowisk archeologicznych, z których 4 są wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Jest to grodzisko, dwie osady oraz cmentarzysko datowane na okres wczesnego średniowiecza. Wczesnośredniowieczny gród powstał na miejscu wcześniejszej osady łużyckiej oraz osady wczesnośredniowiecznej z VI-VII wieku. Był kilka razy przebudowywany i powiększany. W XI wieku jego wymiary wynosiły 250 m x 300 m. Wały miały u podstawy nawet 12 m i były rozdzielone fosą o głębokości 8 m. Zostały one skonstruowane w technice rusztowej. Po pożarach szczyt wału podwyższono kamieniami i oblepiono gliną. Wejście do grodu znajdowało się od strony południowej i miało szerokość 2 m. Początkowo gród spełniał funkcję refugialną (w tej fazie na terenie grodziska nie ma śladów osadniczych), a liczne osady otwarte oraz cmentarze zlokalizowane były wokół niego. W drugiej fazie na majdanie znajdowały się budynki o konstrukcji zrębowej, z paleniskami wykonanymi z kamieni polnych i podłogami z dranic. Na grodzisku odkryto ślady wytopu żelaza. Koniec funkcjonowania grodu nastąpił w XII wieku, prawdopodobnie w wyniku najazdów Jaćwieskich lub zmieniającej się sytuacji geopolitycznej.

Niewiadoma, st. 1, numeryczny model terenu ([www. geoportal.gov.pl](http://www.geoportal.gov.pl))

Inne dwie osady znajdujące się w rejestrze zabytków to stanowiska archeologiczne w Kupientynie i Kurowicach, również istniejące w okresie wczesnego średniowiecza. Stanowisko w Kurowicach ma starszą metrykę, sięgającą okresu przedrzymskiego oraz rzymskiego. W związku budową zbiornika "Niewiadoma" w latach 2011-2012 zostały przeprowadzone ratownicze badania wykopaliskowe na szeregu stanowisk archeologicznych w Kupientynie i Niecieczy Włosciańskiej, na których odkryto łącznie kilkanaście tysięcy zabytków ruchomych i obiektów nieruchomych w postaci pozostałości domostw, jam zasobowych, dołków posłupowych, grobów itp. Po wnikliwym opracowaniu zebranych materiałów otrzymamy pełniejszy obraz przemian osadniczych na terenie gminy Sabnie.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w WUOZ w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), w ramach których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych. Teren gminy Sabnie leży na obszarach AZP o numerach 50-78, 50-79, 51-78, 51-79, 52-78, 52-79. Na terenie gminy znajduje się łącznie 160 stanowisk archeologicznych, dla których wykonano karty zabytku GEZ, zaopatrzone w mapę oraz niezbędne informacje dotyczące stanowisk. Na poszczególnych mapach dołączonych do kart adresowych zabytków oznakowano miejsce położenia stanowiska archeologicznego. Stanowisko o własnej formie terenowej (grodzisko, kurhany) oraz osady posiadają określony zasięg, punkty osadnicze oznaczone są kółkami o średnicy 2 mm, stanowiska archeologiczne posiadające zasięg, ale obecnie trudny do zweryfikowania oznaczone są czarnym trójkątem, natomiast stanowiska archeologiczne tzw. archiwalne, bez lokalizacji, oznaczone są białym trójkątem.

Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków:

L.p.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	51-78	18	Chmielnik	1	dwór historyczny, wieś historyczna	nowożytność XVIII-XIX w., 2 poł. XVIII w.-XIX w.
2	51-79	9	Grodzisk	3	osada	wczesne średniowiecze VII-VIII wiek
3	51-79	10	Grodzisk	1	osada	wczesne średniowiecze VII-IX wiek
4	51-79	11	Grodzisk	4	osada	wczesne średniowiecze
5	51-79	20	Grodzisk	2	osada	wczesne średniowiecze
6	51-79	21	Grodzisk	4	wieś historyczna	okres nowożytny XVIII-XIX w.
7	51-79	22	Grodzisk	5	karczma historyczna	okres nowożytny XVIII-XIX w.
8	50-78	58	Hilarów	1	wieś historyczna, folwark historyczny	nowożytność, połowa XIX wieku
9	50-78	22	Hołowienki	1	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, okres wpływów rzymskich
10	50-78	23	Hołowienki	2	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
11	50-78	60	Hołowienki	2	punkt osadniczy	pradzieje
12	50-78	61	Hołowienki	4	punkt osadniczy	mezolit-epoka brązu, pradzieje
13	50-78	64	Hołowienki	5	osada	okres wpływów rzymskich
14	50-78	67	Hołowienki	6	punkt osadniczy, osada	pradzieje, średniowiecze, nowożytność
15	50-78	68	Hołowienki	7	punkt osadniczy	neolit, wczesna epoka brązu, późne średniowiecze, nowożytność
16	51-78	10	Hołowienki	1	osada	pradzieje
17	51-78	11	Hołowienki	3	młyn historyczny	późne średniowiecze- okres nowożytny 2 poł XV- XIX w.
18	51-78	12	Hołowienki	4	wieś historyczna	późne średniowiecze- okres nowożytny 2 poł XV- XIX w.
19	51-78	23	Hołowienki	9	punkt osadniczy	mezolit, epoka brązu, nowożytność
20	51-78	8	Klepki	1	punkt osadniczy	paleolit, mezolit, neolit, wczesna epoka brązu
21	51-78	9	Klepki	2	wieś historyczna	okres nowożytny(XIX wiek)

22	51-78	21	Klepki	3	punkt osadniczy, osada	mezolit, wczesna epoka brązu, epoka brązu
23	50-78	65	Kolonia Hołowienki	1	punkt osadniczy	pradzieje
24	50-78	66	Kolonia Hołowienki	2	punkt osadniczy	pradzieje
25	52-78	1	Kolonia Kupientyn	1	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
26	52-78	2	Kolonia Kupientyn	2	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
27	52-78	7	Kolonia Kupientyn	3	kurhan	pradzieje
28	52-78	12	Kolonia Kupientyn	4	punkt osadniczy	pradzieje
29	52-78	13	Kolonia Kupientyn	5	osada	okres wpływów rzymskich
30	52-78	14	Kolonia Kupientyn	6	punkt osadniczy, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, pradzieje
31	52-78	48	Kolonia Kupientyn	7	punkt osadniczy	epoka brązu, wczesne średniowiecze, średniowiecze
32	52-78	47	Kolonia Kupientyn	8	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, nowożytność
33	52-78	52	Kolonia Kupientyn	9	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze
34	52-78	42	Kolonia Kupientyn	10	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich, pradzieje
35	50-79	1	Kolonia Kurowice	1	punkt osadniczy	pradzieje
36	50-79	2	Kolonia Kurowice	2	punkt osadniczy, osada	neolit/wczesna epoka brązu (k. ceramiki sznurowej), wczesna epoka brązu/epoka żelaza, epoka brązu/epoka żelaza (k. łużycka, k. grobow kloszowych), okres wpływów rzymskich (k. wielbarska?)
37	50-79	7	Kolonia Kurowice	3	punkt osadniczy, osada	epoka brązu/wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze XI-XII wiek, nowożytność, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)

38	50-79	28	Kolonia Kurowice	4	punkt osadniczy, osada	okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje
39	50-79	29	Kolonia Kurowice	5	punkt osadniczy	epoka brązu/epoka żelaza, późne średniowiecze, pradzieje
40	50-79	43	Kolonia Kurowice	6	osada	wczesne średniowiecze
41	50-79	44	Kolonia Kurowice	7	punkt osadniczy	epoka brązu/ epoka żelaza, pradzieje
42	50-79	45	Kolonia Kurowice	8	punkt osadniczy	epoka brązu/ epoka żelaza, młodszy okres przedrzymski/okres rzymski, pradzieje
43	51-78	19	Kostki Pieńki	1	wieś historyczna	nowożytność XIX w.
44	51-78	20	Kostki Pieńki	2	punkt osadniczy	pradzieje
45	52-78	4	Kupientyn	1	osada	wczesne średniowiecze X-XII wiek, późne średniowiecze
46	52-78	5	Kupientyn	2	osada	wczesne średniowiecze X-XII wiek, późne średniowiecze
47	52-78	3	Kupientyn	3	punkt osadniczy, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
48	52-78	23	Kupientyn	4	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
49	52-78	24	Kupientyn	5	punkt osadniczy	pradzieje
50	52-78	6	Kupientyn	6	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze, nowożytność
51	52-78	8	Kupientyn	7	punkt osadniczy	późne średniowiecze, nowożytność
52	52-78	9	Kupientyn	8	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
53	52-78	10	Kupientyn	9	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
54	52-78	11	Kupientyn	10	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
55	52-78	15	Kupientyn	11	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze, nowożytność
56	52-78	50	Kupientyn	13	punkt osadniczy	nowożytność
57	52-78	41	Kupientyn	14	punkt osadniczy	epoka kamienia, epoka brązu, pradzieje, nowożytność
58	52-78	43	Kupientyn	15	punkt osadniczy, osada	wczesne średniowiecze XII-XIII wiek, nowożytność XVI-XVII wiek
59	52-78	44	Kupientyn	16	grobła prowadząca do młyna i młyn Giembusz	XIX-XX wiek
60	52-78	49	Kupientyn	17	punkt osadniczy	pradzieje

61	52-78	51	Kupientyn	18	osada	wczesne średniowiecze, pradzieje
62	52-78	45	Kupientyn	19	wieś historyczna	XV wiek
63	52-78	59	Kupientyn	20	osada	wczesne średniowiecze X-XI wiek
64	52-78	60	Kupientyn	21	osada	wczesne średniowiecze
65	50-79	3	Kurowice	1	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich, pradzieje
66	50-79	4	Kurowice	2	osada	średniowiecze, nowożytność
67	50-79	5	Kurowice	3	punkt osadniczy	epoka kamienia, okres wpływów rzymskich, nowożytność, nieokreślona
68	50-79	6	Kurowice	4	punkt osadniczy, osada	wczesne średniowiecze (IX-X wiek), młodszy okres przedrzymski, okres rzymski (k. przeworska), wczesne średniowiecze (XI-XII wiek), późne średniowiecze, pradzieje
69	50-79	26	Kurowice	5	punkt osadniczy, osada, dwór	epoka brązu/epoka żelaza (k. łużycka), okres wpływów rzymskich, pradzieje, wczesne średniowiecze, nowożytność
70	50-79	27	Kurowice	6	osada	pradzieje
71	50-79	78	Kurowice	7	wieś historyczna	nowożytność
72	52-79	3	Nieciecz Dwór	2	punkt osadniczy	po XVI wieku
73	52-79	4	Nieciecz Dwór	3	punkt osadniczy	XI-XII wiek
74	52-78	25	Nieciecz Włociańska	1	punkt osadniczy	epoka brązu
75	52-78	26	Nieciecz Włociańska	2	punkt osadniczy	epoka brązu
76	52-78	30	Nieciecz Włociańska	3	cmentarzysko szkieletowe	wczesne średniowiecze
77	52-78	27	Nieciecz Włociańska	4	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
78	52-78	28	Nieciecz Włociańska	5	pozostałości stawu młyńskiego	nowożytność
79	52-78	29	Nieciecz Włociańska	6	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
80	52-78	41	Nieciecz Włociańska	7	wieś historyczna	XV wiek
81	52-78	17	Nieciecz Włociańska	8	punkt osadniczy	pradzieje

82	52-78	18	Nieciecz Włosciańska	9	punkt osadniczy	epoka kamienia
83	52-78	16	Nieciecz Włosciańska	10	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, pradzieje
84	52-78	31	Nieciecz Włosciańska	11	punkt osadniczy, obozowisko, osada	mezolit, epoka kamienia, epoka brązu, pradzieje średniowiecze, nowożytność
85	52-78	32	Nieciecz Włosciańska	12	punkt osadniczy, osada, okop	epoka kamienia, neolit, wczesna epoka brązu, pradzieje, wczesne średniowiecze X-XI wiek, późne średniowiecze XIII-XIV wiek, nowożytność, II woja światowa
86	52-78	33	Nieciecz Włosciańska	13	punkt osadniczy, osada, okop	neolit, wczesna epoka brązu, epoka brązu/wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich, pradzieje, wczesne średniowiecze X-XI wiek, nowożytność XVII-XVIII wiek, II wojna światowa
87	52-78	34	Nieciecz Włosciańska	14	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia/ epoka brązu, wczesne średniowiecze X-XII wiek, nowożytność XVII-XVIII wiek
88	52-78	35	Nieciecz Włosciańska	15	punkt osadniczy	pradzieje
89	52-78	36	Nieciecz Włosciańska	16	punkt osadniczy	pradzieje
90	52-78	37	Nieciecz Włosciańska	17	punkt osadniczy, osada	pradzieje, nowożytność XVII-XVIII wiek
91	52-78	38	Nieciecz Włosciańska	18	punkt osadniczy	epoka brązu/epoka żelaza, nowożytność
92	52-78	39	Nieciecz Włosciańska	19	punkt osadniczy, osada	neolit, epoka kamienia/epoka brązu, wczesna epoka brązu, epoka brązu, okres przedrzymski
93	52-78	40	Nieciecz Włosciańska	20	osada	pradzieje, neolit, epoka brązu, wczesne średniowiecze – (IX-X wiek)
94	52-78	53	Nieciecz Włosciańska	21	osada	młodszy okres epoki brązu/wczesny okres halsztacki
95	52-78	54	Nieciecz Włosciańska	22	osada	wczesne średniowiecze II połowa VI – VII wiek
96	52-78	55	Nieciecz Włosciańska	23	cmentarz	nowożytność
97	52-78	56	Nieciecz Włosciańska	24	punkt osadniczy	nowożytność

98	52-78	57	Nieciecz Włociańska	25	punkt osadniczy	pradzieje
99	52-78	61	Nieciecz Włociańska	26	punkt osadniczy	młodszy okres epoki brązu/wczesny okres halsztacki
100	52-78	62	Nieciecz Włociańska	27	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
101	52-78	63	Nieciecz Włociańska	28	cmentarzysko szkieletowe	nowożytność
102	51-78	1	Niewiadoma	7	punkt osadniczy	epoka brązu
103	51-78	2	Niewiadoma	10	osada	okres halsztacki (k. łużycka), wczesne średniowiecze (VIII-IX wiek)
104	51-78	3	Niewiadoma	14	osada	nieokreślona
105	51-78	4	Niewiadoma	15	skarb	wczesna epoka żelaza – okres halsztacki D (k. łużycka)
106	51-78	5	Niewiadoma	16	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
107	51-78	6	Niewiadoma	17	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich III-IV w. n.e.
108	51-78	7	Niewiadoma	19	wieś historyczna	wczesne średniowiecze? – okres nowożytny
109	51-78	22	Niewiadoma	20	punkt osadniczy	późne średniowiecze-okres nowożytny
110	51-78	27	Niewiadoma	13	osada	wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
111	51-79	<i>brak</i>	<i>Niewiadoma</i>	<i>3</i>	<i>cmentarzysko</i>	<i>wczesne średniowiecze (XI-XII wiek)</i>
112	51-79	<i>11</i>	<i>Niewiadoma</i>	<i>1</i>	<i>punkt osadniczy, grodzisko, cmentarzysko ciałopalne</i>	<i>późny paleolit, epoka brązu/wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze- 2 poł. VI – pocz. XII w., wczesne średniowiecze X/XI- pocz. XI w.</i>
113	51-79	12	Niewiadoma	2	osada	wczesne średniowiecze 2 poł.VI- X w.
114	51-79	<i>13</i>	<i>Niewiadoma</i>	<i>4</i>	<i>obozowisko, punkt osadniczy, osada</i>	<i>pradzieje, późny neolit/wczesna epoka brązu (k. ceramiki sznurowej), osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka), epoka brązu/wczesna epoka żelaza (k. łużycka), wczesne średniowiecze (koniec VII – do X/XI wiek)</i>
115	51-79	<i>14</i>	<i>Niewiadoma</i>	<i>5</i>	<i>osada</i>	<i>wczesne średniowiecze VIII- X wiek</i>

116	51-79	15	Niewiadoma	6	osada, punkt osadniczy	wczesne średniowiecze VII – VIII wiek, średniowiecze,
117	51-79	16	Niewiadoma	8	osada, osada produkcyjna, wieś historyczna	okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze-okres nowożytny
118	51-79	17	Niewiadoma	12	cmentarzysko szkieletowe	wczesne średniowiecze młodsza faza? XI-XII w.?
119	51-79	18	Niewiadoma	22	punkt osadniczy	mezolit?
120	51-79	19	Niewiadoma	18	kurhan?	nowożytność?
121	50-78	1	Sabnie	1	punkt osadniczy, osada	epoka brązu-wczesna epoka żelaza (k. łużycka), młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich (k. przeworska i k. wielbarska)
122	50-78	2	Sabnie	2	cmentarzysko kurhanowe	okres wpływów rzymskich
123	50-78	20	Sabnie	3	punkt osadniczy	pradzieje, epoka kamienia
124	50-78	63	Sabnie	6	punkt osadniczy, osada	mezolit - epoka brązu?, wczesne średniowiecze, V okres epoki brązu-wczesna epoka żelaza (k. łużycka?)
125	51-78	11	Sabnie	5	osada	okres wpływów rzymskich
126	51-78	12	Sabnie	6	punkt osadniczy	pradzieje
127	51-78	14	Sabnie	7	młyn historyczny	nowożytność XVIII-XIX w.
128	51-78	17	Sabnie	8	wieś historyczna	późne średniowiecze-nowożytność poł. XV-XIX w.
129	51-79	2	Stasin	4	punkt osadniczy, osada	późny neolit/wczesna epoka brązu, epoka brązu, okres nowożytny
130	51-79	3	Stasin	5	osada	epoka brązu
131	51-79	4	Stasin	6	osada	neolit/wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze–okres nowożytny
132	51-79	5	Stasin	7	punkt osadniczy	średniowiecze,
133	51-79	6	Stasin	8	osada	epoka brązu, średniowiecze – okres nowożytny
134	51-79	7	Stasin	1	punkt osadniczy	mezolit, pradzieje
135	51-79	8	Stasin	2	punkt osadniczy	mezolit, neolit
136	51-79	9	Stasin	3	punkt osadniczy	pradzieje
137	51-78	15	Suchodół Szlachecki	1	wieś historyczna	późne średniowiecze-nowożytność - 2 poł XV-XIX w.
138	51-78	24	Suchodół Szlachecki	2	obozowisko, punkt osadniczy	mezolit, wczesna epoka brązu, epoka brązu,

						nowożytność
139	51-78	25	Suchodół Szlachecki	3	punkt osadniczy	późne średniowiecze - nowożytność
140	51-78	13	Suchodół Włosciański	1	punkt osadniczy	epoka kamienia
141	51-78	16	Suchodół Włosciański	2	wieś historyczna	późne średniowiecze - nowożytność
142	51-78	26	Suchodół Włosciański	3	osada	późne średniowiecze
143	50-78	57	Wymysły	1	folwark historyczny	nowożytność, połowa XIX wieku
144	50-78	59	Wymysły	2	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy?
145	50-78	62	Wymysły	3	punkt osadniczy	neolit?
146	50-78	5	Zembrów	1	punkt osadniczy	nieokreślona
147	50-78	6	Zembrów	2	grodzisko?	wczesne średniowiecze (VII/VIII – X w.)
148	50-78	7	Zembrów	3	cmentarzysko szkieletowe	nieokreślona
149	50-78	8	Zembrów	4	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich?
150	50-78	9	Zembrów	5	osada	wczesne średniowiecze (XI – XII wiek)
151	50-78	10	Zembrów	6	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy?, epoka brązu (k. trzciniecka), wczesna epoka żelaza (k. grobów kłoszowych), nieokreślona
152	50-78	11	Zembrów	7	osada	wczesne średniowiecze
153	50-78	19	Zembrów	8	punkt osadniczy	epoka brązu – wczesna epoka żelaza?, okres wpływów rzymskich, pradzieje
154	50-78	21	Zembrów	9	punkt osadniczy	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, pradzieje nowożytność
155	50-78	30	Zembrów	10	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, okres wpływów rzymskich, pradzieje
156	50-78	31	Zembrów	11	wieś historyczna	nowożytność
157	50-78	32	Zembrów	12	punkt osadniczy	epoka brązu – wczesna epoka żelaza, nowożytność
158	50-78	33	Zembrów	13	punkt osadniczy	epoka kamienia
159	50-78	34	Zembrów	14	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, pradzieje
160	50-78	35	Zembrów	15	punkt osadniczy	mezolit

Pogrubiczną czcionką wyróżniono zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

W gminie Sabnie znajduje się 29 obiektów objętych najwyższą formą opieki, czyli wpisem do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Należą do nich: zespół dworsko-parkowy w Grodzisku, Kupientynie, Kurowicach, Wymysłowie, dawna cerkiew unicka w Grodzisku, kościół rzymsko-katolicki w Zembrowie, plebania, cmentarz rodziny Mniszków-Tchórznickich i Moniuszków, kaplica cmentarna (rodowa) rodziny Trębickich. Do rejestru zabytków wpisanych jest również siedem stanowisk archeologicznych (grodzisko, osady i cmentarzysko w Niewiadomej, osady w Kupientynie i Kurowicach) (szczegółowe opisy zabytków znajdują się w karatach GEZ).

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Grodzisk	dwór	pocz. XX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego 385 z dn. 19.05.1986
2		zespół cerkwi gr.-kat. p.w św. Michała Archanioła (obecnie kościół rzym.-kat. p.w. Świętej Trójcy	1778 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-131/615 z dnia 04.04.1962
3		park w zespole dworskim	pocz. XX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego 385 z dn. 19.05.1986
4	Kupientyn	dwór	2 połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-338 z dnia 30.12.1983
5		park	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-338 z dnia 30.12.1983
6		stanowisko archeologiczne - osada	wczesne średniowiecze X-XII wiek, późne średniowiecze	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-217/890 z dnia 30 XI 1970 r.

7		stanowisko archeologiczne - osada	wczesne średniowiecze X- XII wiek, późne średniowiecze	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 215/888 z dnia 30XI 1970 r.
8	Kurowice	chlewnia	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 30.12.1983 r.
9		dwór	1840 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 30.12.1983 r.
10		kapliczka I	koniec XVIII wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 09.09.1994
11		kapliczka MB	1861 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 09.09.1994
12		obora I	koniec XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 09.09.1994
13		obora II	lata 1875-1900	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 09.09.1994
14		oficyna	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 30.12.1983 r.
15		park	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 437 z dnia 30.12.1983 r.

16		spichlerz	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-437 z dnia 30.12.1983 r.
17		stodoła	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-437 z dnia 30.12.1983 r.
18		stróżówka	połowa XIX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A-437 z dnia 09.09.1994
19		stanowisko archeologiczne - osada	młodszy okres przedrzymski, okres rzymski (k. przeworska), wczesne średniowiecze (IX-XII wiek), późne średniowiecze, pradzieje	rejestr zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 1036 z dnia 25.08.1973
20	Niewiadoma	stanowisko archeologiczne - cmentarzysko	wczesne średniowiecze (XI-XII wiek)	rejestr zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 826 z dnia 07.06.1969, 14.04.1970
21		stanowisko archeologiczne - grodzisko, cmentarzysko ciałopalne	wczesne średniowiecze- 2 poł. VI – pocz. XII w.	rejestr zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 48/241 z dnia 18.03.1960

22		stanowisko archeologiczne - osada	wczesna epoka brązu (k. trzcinięcka), epoka brązu/wczesna epoka żelaza (k. łużycka), wczesne średniowiecze (koniec VII –do X/XI wiek)	rejestr zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 887 z dnia 30.11.1970
23		stanowisko archeologiczne - osada	wczesne średniowiecze VIII- X wiek	rejestr zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A1033 z dnia 25.07.1973
24	Wymysły	dwór	1914 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A – 1373 z dnia 01.03.2017
25		park	1914 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A – 1373 z dnia 01.03.2017
26	Zembrów	cmentarz rodowy	1851 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 706 z dn. 07.06.2006 r.
27		kaplica	1884 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 706 z dn. 07.06.2006 r.
28		kościół parafialny, mur ogrodzeniowy	1902-1905 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 753 z dn. 17.07.2007

29		plebania	1919 rok (przełom XIX – XX wieku)	rejestr zabytków województwa mazowieckiego A- 753 z dn. 17.07.2007
82		nagrobek Elżbiety Koch	1910	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego B.186 z 2 maja 1989
83		nagrobek Ignacego Tacikowskiego	1901	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego B.186 z 2 maja 1989
86		nagrobek Walentyny Tacikowskiej	1885	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego B.186 z 2 maja 1989

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

W gminnej ewidencji zabytków znajdowało się dotychczas 78 kart adresowych zabytków architektury, budownictwa i miejsc pamięci. Aktualnie dodano 8 kart zabytków GEZ (oznaczone kolorem niebieskim w tabeli), z którymi należy postąpić zgodnie z paragrafem 18 obwieszczenia MDNKiS z dnia 20 listopada 2020 roku o włączeniu lub wyłączeniu karty zabytku do GEZ. Podobnie należy postąpić z zabytkami nieistniejącymi.

Najliczniejszą grupę obiektów zabytkowych stanowią domy drewniane (chałupy), zabytki rejestrowe, najmniej liczną natomiast kapliczki i krzyże przydrożne. W poniższej tabeli zestawiono zabytki znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków (kolorem czerwono oznaczono zabytki nieistniejące, kolorem niebieskim – dodane karty zabytków).

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Grodzisk	cmentarz parafialny	1919 rok	
2		dom 13	XX wiek(?)	
3		dom 40	1878	

4		dwór w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego o 385 z dn. 19.05.1986
5		dzwonnica	1778 rok	
6		kapliczka MB Niepokalanie Poczętej w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX wieku	
7		zespół cerkwi gr.-kat. p.w św. Michała Archaniola (obecnie kościół rzym.-kat. p.w. Świętej Trójcy	1778 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego o A-131/615 z dnia 04.04.1962
8		lodownia w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX wieku	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków nr 1388
9		park w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX wieku	rejestr zabytków województwa mazowieckiego o 385 z dn. 19.05.1986
10		plebania	XIX/XX wiek	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków nr 1384
11		pomnik na terenie kościoła	1998 rok	
12		spichlerz w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX wieku	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków nr 1387
13	Hilarów	dom (chałupa) 3	lata 20-te XX wieku	
14		dom (chałupa) 18	lata 20-te XX wieku	
15		dom (chałupa) 20	XX wiek	
16	Hołowienki	dom (chałupa) 72	lata 20-te XX wieku	
17		dom (chałupa) 95	XX wiek	
18		dom (chałupa) 96	nie istnieje	

19	Kupientyn	dom (chałupa) 71	lata 20-te XX wieku	
20		dwór w zespole dworsko-parkowym	2 połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A- 338 z dnia 30.12.1983
21		kapliczka MB w zespole dworsko-parkowym	1898 rok	
22		obora w zespole dworsko-parkowym	koniec XIX wieku	województwa ewidencja zabytków nr 1392
23		park w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A- 338 z dnia 30.12.1983
24		pralnia w zespole dworsko-parkowym	koniec XIX wieku	województwa ewidencja zabytków nr 1393
25		wieża ciśnień w zespole dworsko-parkowym	ok.. 1911 rok	województwa ewidencja zabytków nr 1390
26	Kurowice	dom 76	początek XX wieku	
27		dom 80	początek XX wieku	
28		dom 102	lata 20-te XX wieku	
29		dom 108	lata 20-te XX wieku	
30		chlewnia w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.

31		dwór w zespole dworsko-parkowym	1840 rok	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.
32		kapliczka I w zespole dworsko-parkowym	koniec XVIII wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 09.09.1994
33		kapliczka MB w zespole dworsko-parkowym	1861 rok	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 09.09.1994
34		obora I w zespole dworsko-parkowym	koniec XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 09.09.1994
35		obora II w zespole dworsko-parkowym	lata 1875-1900	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 09.09.1994
36		oficyna w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.

37		park w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.
38		spichlerz w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.
39		stodoła w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 30.12.1983 r.
40		stróżówka w zespole dworsko-parkowym	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-437 z dnia 09.09.1994
41	Nieciecz Włociańska	cmentarz parafialny	1870 rok	
42		dom (chałupa) 58	1930 rok	
43		dom (chałupa) 62	lata 20-te XX wieku	
44		dom (chałupa) 94	pocz. XX wieku	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków
45		figura Jezusa Miłosiernego	1937 rok	
46		kościół parafialny	1950-1953 rok	
47		plebania	1906 rok	
48	Niewiadoma	kapliczka	1990 rok	
49		kuźnia	pocz. XIX wieku	
50		młyn wodny	początek XX wieku	

51	Sabnie	młyn wodny	1931 rok	
52		kapliczka	1912 rok	
53	Stasin	dwór	druga połowa XIX wieku	
54		kapliczka	XVIII wiek	
55		dom (chałupa) 45	początek XX wieku	
56	Suchodół Szlachecki	kapliczka	1929 rok	
57		kapliczka II	pocz. XX wieku	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków
58		mogiła żołnierska	1944	województwa mazowieckiego ewidencja zabytków
59	Suchodół Włociański	dom (chałupa) 46	początek XX wieku	
60	Tchórzynia Szlachecka	dom (chałupa) 58	1911 rok	
61		dom (chałupa) 16	1910 rok	
62	Wymysły	dwór w zespole dworsko-parkowym	1914 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego o A – 1373 z dnia 01.03.2017
63		park w zespole dworsko-parkowym	1914 rok	rejestr zabytków województwa mazowieckiego o A – 1373 z dnia 01.03.2017
64		pomnik	1994 rok	
65	Zembrów	cmentarz parafialny	druga połowa XIX wieku	
66		cmentarz rodowy	1851 rok	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-706 z dn. 07.06.2006 r.

67		kaplica rodowa	1884 rok	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-706 z dn. 07.06.2006 r.
68		kościół parafialny	1902-1905 rok	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-753 z dn. 17.07.2007
69		plebania	1919 rok (przełom XIX –XX wieku)	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o A-753 z dn. 17.07.2007
70		młyn wodny	lata 30-te XX wieku	
71		dom (chałupa) 17	lata 20-te XX wieku	
72		dom (chałupa) 32	XX wiek	
73		dom (chałupa) 39	początek XX wieku	
74		dom (chałupa) 53	1908 rok	
75		dom (chałupa) 64	lata 20-te XX wieku	
76		dom (chałupa) 67	lata 20-te XX wieku	
77		dom (chałupa) 72	początek XX wieku	
78		nagrobek Elżbiety Koch	1910	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o B.186 z 2 maja 1989

79		nagrobek Ignacego Tacikowskiego	1901	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o B.186 z 2 maja 1989
80		Nagrobek Margaret Shyne	1889	
81		Nagrobek Michał Demideckiego-Demidowicza	1920	
82		nagrobek Walentyny Tacikowskiej	1885	wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego o B.186 z 2 maja 1989

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy są te wpisane do rejestru zabytków. Pozostają one w rękach prywatnych bądź należą do Kościoła. Zabytki rejestrowe, takie jak dwory, parki, folwarki, kościoły, dawne cerkwie, grodzisko czy mogiły żołnierzy z II wojny światowej mogą być atrakcją na turystów i miłośników historii, a w oparciu o nie można opracowywać gminne szlaki przybliżające historię regionu i gminy. Kolejną grupą zabytków są kapliczki i krzyże przydrożne, których renowacja utwierdza ciągłość i tradycję kulturową poszczególnych miejscowości i gminy.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Stan zachowania zabytków wpisanych do GEZ po zewnętrznych oględzinach w gminie Sabnie można określić jako średni lub zły (dotyczy to głównie domów drewnianych i murowanych, należących do właścicieli prywatnych). Kilka domów drewnianych wpisanych do GEZ zostało rozebranych (Grodzisk 86, Hołowienki 96, Suchodół Szlachecki 25, Tchórznica Włociańska 68). Godne pochwały jest to, że niektóre domy są nadal użytkowane lub nawet remontowane (Hilarów 20), mimo, że ich wygląd został nieco zmodyfikowany. Wiele domów drewnianych, niewpisanych do GEZ, ale równie starej daty powstania, w gminie Sabnie jest w dobrym stanie (są stale odnawiane).

Zespoły dworsko-parkowe, znajdujące się w rękach prywatnych, również zachowane są w stanie średnim lub złym. Wyróżnia się tutaj jednak zespół dworsko-parkowy w Kurowicach (najlepiej zachowany), w którym wykonano remont spichlerza oraz jest zamiar

remontu dworu. W złym stanie jest jedynie oficyna, reszta budynków jest w stanie dość dobrym i wykorzystywana jest gospodarczo. Inną kwestią jest remont kapliczek znajdujących się w zespole w Kurowicach. Kapliczka Matki Boskiej, mimo wpisu do rejestru, została odrestaurowana niewłaściwie, co zmieniło jej pierwotny wygląd. Przy kolejnych remontach należy zwrócić się do WKZ w Siedlcach o wydanie opinii sposobu postępowania w celu odnowienia zabytku. Inna kapliczka znajdująca się również w pobliżu zespołu dworsko-parkowego, została przeniesiona i „odremontowana”. Obecnie znajduje się przy drodze krajowej w Kurowicach. Postuluje się wpisanie jej do GEZ.

Dwór w Grodzisku oraz lodownia w zespole dworskim są w dość dobrym stanie, jedynie spichlerz w zespole dworskim jest w tym momencie trudną do znalezienia ruiną, podobnie park zatracił swoje cechy. Również dwór w Wymysłach jest z zewnętrznych oględzin w dość dobrym stanie, podobnie park.

Najgorzej przedstawia się sytuacja w Kupientynie, gdzie widoczny jest rozpoczęty remont dworu (częściowo wymienione okna), ale stan zachowania zabytku jest zły. Część okien jest wybita, widoczne są rosnące na elewacji drzewa, a ponadto na negatywną ocenę stanu zabytku składa się zdewastowana kapliczka w zespole dworskim, popadająca w ruinę pralnia, rozebrany spichlerz, częściowo zlikwidowany drzewostan. Zaobserwowano rozpoczęty remont obory, co należy zaliczyć do pozytywów.

Dwór w Stasinie również jest w złym stanie.

Zaobserwowano brak odpowiedniego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Kapliczka z 1861 roku w Kurowicach – stan z lat 90. i obecny (postulowana do GEZ)

Kapliczka w Kurowicach, stan sprzed 10 lat i obecnie

W bardzo dobrym stanie są zespoły sakralne (dawna cerkiew unicka i kościoły) oraz ich otoczenie. Godny pochwały jest wykonany remont drewnianej plebanii w Zembrowie, przeprowadzony z wykorzystaniem środków unijnych.

Plebania w Zembrowie wykorzystywana obecnie jako parafialny dom kultury

Wnętrze kościoła, dawnej cerkwi unickiej w Grodzisku

Również w bardzo dobrym stanie jest większość przydrożnych kapliczek, zarówno tych wpisanych do GEZ jak i pozostających poza ewidencją (opisane powyżej są nielicznymi wyjątkami). Postuluje się jednak o większą liczbę kart ewidencyjnych czyli wpisów do GEZ kapliczek i krzyży przydrożnych jako gwarancji zachowania miejsc tradycji i pamięci (często stawianych na granicy wsi, z osobistych powodów fundatorów).

Drewniane krzyże przydrożne w Suchodole Szlacheckim i Kurowicach (postulowane do wpisania do GEZ)

Odremontowana kapliczka w Stasinie (GEZ)

Mocne strony - potencjał

- aktualizowana na bieżąco gminna ewidencja zabytków
- atrakcyjne turystycznie położenie, w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, w sąsiedztwie miasta powiatowego, przy drodze wojewódzkiej, zbiornik „Niewiadoma”
- wysokie walory naturalne – gmina urozmaicona krajobrazowo i przyrodniczo
- dwa oznakowane szlaki turystyczne biegnące przez tereny gminy (Szlak Unitów Sokołowski, Szlak Wielkiego Gościńca Litewskiego)
- bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz kulturowych (zespoły dworsko-parkowe, cerkwie, kościoły, układy ruralistyczne)
- biblioteka gminna jako instytucja upowszechniania kultury
- działalność organizacji pozarządowych i stowarzyszeń
- „dobry klimat” dla ochrony i poprawy stanu obiektów zabytkowych i historycznie i kulturowo ważnych, zarówno ze strony władz gminy jak i mieszkańców
- właściwe wykorzystywanie środków UE na cele związane z odnową obiektów zabytkowych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na prace dotyczące zabytków
- współpraca samorządu z właścicielami obiektów zabytkowych

Słabe strony - problemy

- nieregulowany stan własności części obiektów zabytkowych
- niedostateczne rozpoznanie zasobów krajobrazu kulturowego
- niski poziom nakładów na kulturę i zabytki, co przejawia się w braku wkładu własnego samorządu w dużych projektach na rzecz zabytków i kultury
- niewystarczająca promocja dziedzictwa kulturowego

- brak Gminnego Ośrodka Kultury
- brak zainteresowania sfery biznesu projektami z dziedziny kultury
- zły stan techniczny zabytków budownictwa ludowego
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów
- niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego
- słaba „widoczność” gminy na zewnątrz

Szanse

- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla kilku miejscowości
- rozwój turystyki kulturowej m.in. przez tworzenie tematycznych szlaków turystycznych bazujących na dziedzictwie kulturowym i historii (tradycje powstańcze, tradycje przemysłowe, zabytki archeologiczne, wybitni mieszkańcy gminy)
- praca nad podniesieniem znaczenia tożsamości lokalnej, budowanie „małej ojczyzny”, popularyzacja regionalnych tradycji, obrzędów ludowych
- popularyzacja tradycyjnego drewnianego budownictwa regionalnego wraz z promocją budownictwa nowoczesnego bazującego na tradycyjnym
- wzrost udziału instytucji kościelnych i organizacji pozarządowych w dziedzinie ochrony zabytków
- wykreowanie nowych, atrakcyjnych „produktów” turystycznych na bazie dziedzictwa lokalnego
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- wzrost popularności turystyki weekendowej

Zagrożenia

- niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego mogąca mieć wpływ na stan jego zachowania
- brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy
- niewystarczające środki na konserwację, badania naukowe oraz promocję dziedzictwa kulturowego
- trudności w egzekwowaniu przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków
- postępująca degradacja zabytków
- niedostateczna aktywność kulturalna społeczeństwa
- zanikanie dawnych form budownictwa i układów ruralistycznych (rozbiórka starych domów drewnianych i budynków gospodarczych, brak remontów itp.)
- zanikanie tradycji i tożsamości regionalnej
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych

7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sabnie na lata 2021 – 2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy. Starania,

które będą prowadzić do jego realizacji powinny służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej, utrzymaniu ładu przestrzennego oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby osiągnięcie tego celu było możliwe należy określić główne kierunki działań oraz zadania priorytetowe w realizacji. W miarę ich wypełniania, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Priorytetami, zadaniami i kierunkami działań programu opieki są:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1/ Dofinansowanie prac restauratorsko – konserwatorskich przy obiektach niebędących własnością gminy na podstawie stosownej uchwały dotyczącej udzielania dotacji (między innymi renowacja kapliczki w zespole dworskim w Kupientynie) 2/ Oznakowanie oraz postawienie tablicy informacyjnej na temat grodziska w Niewiadomej jako obiektu wpisanego do rejestru zabytków oraz karach jakie grożą za niszczenie obiektu 3/ Prace koncepcyjne dotyczące remontu dworu w Wymysłach i zagospodarowania otoczenia (rewitalizacja parku dworskiego)
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1/ Określenie, szczególnych z punktu widzenia gminy, kryteriów ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także przy kształtowaniu środowiska (np. podczas wydawania decyzji o warunkach zabudowy czy przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego) 2/ Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy
Ochrona historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych	1/ Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych

	i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, – wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy – wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków w odbiorze publicznym	1/ Współpraca z właścicielami zabytków w zakresie opracowania projektów konserwacji i rewaloryzacji obiektów zabytkowych oraz pozyskiwania środków na ich prowadzenie 2/ Podtrzymanie tradycji regionalnej zabudowy i architektury poprzez opracowanie (we współpracy ze specjalistami z Narodowego Instytutu Dziedzictwa lub innej jednostki naukowo-konserwatorskiej) wzornika i katalogu dawnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych wzorców np. poprzez wykupienie drewnianego domu, wzorcowy remont z przeznaczeniem na izbę regionalną lub inny ośrodek kultury (dom ludowy, świetlica wiejska) 3/ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach
Podjęmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	1/ Współpraca z PUP w Sokołowie Podlaskim w zakresie zatrudnienia subsydiowanego do prowadzenia bieżących prac porządkowych przy zabytkach 2/ Inicjowanie szkoleń dla przedsiębiorców budowlanych, cieśli, stolarzy w zakresie tradycyjnego ciesielstwa i snycerstwa, wspieranie rozwoju ich kompetencji zawodowych i wykorzystywania nabytych umiejętności w ochronie i konserwacji tradycyjnego budownictwa 3/ utworzenie muzeum lub izby pamięci poświęconej Helenie Mniszkównie w modelowo odremontowanym drewnianym budynku

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	
Kierunki działań	Zadania
Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy	1/ Wspieranie projektów naukowo-konserwatorskich dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym badań nad architekturą drewnianą, etnograficznych czy archeologicznych 2/ Dalsze poszerzanie bazy Gminnej Ewidencji Zabytków o nowe obiekty opracowane w ramach badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego gminy (kapliczki, krzyże mogiły) w Suchodole Włościańskim, Kupientynie, Tchorznicy Szlacheckiej, Sabniach, Hilarowie itd oraz ich renowacja
Poszerzanie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1/ Udostępnianie i aktualizacja informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy 2/ Tworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego 3/ Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego 4/ Stworzenie aplikacji prezentującej zabytki gminy (dotyczy przede wszystkim grodziska w Niewiadomej, jego faz rozwoju, sposobu życia mieszkańców itp., zespołów dworsko-parkowych, kościołów) a przez to również jej historię 5/ utworzenie szlaków pieszych lub rowerowych tematycznych np. śladami Heleny Mniszkówny po gminie Sabnie z wykorzystaniem aplikacji internetowych
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1/ Inicjowanie i organizowanie (np. we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa) szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców i pracowników gminy 2/ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych dla różnych grup wiekowych

	3/ Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy 4/ Wspieranie organizacji konferencji popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy 5/ Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także właściwego postępowania przy zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 6/ wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej (we współpracy ze specjalistami z instytucji zajmujących się badaniem i ochroną zabytków)
--	--

8. Instrumentarium realizacji GPOnZ

Realizacja Programu powinna odbywać się poprzez współpracę samorządu gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafią, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi a także ośrodkami naukowymi i muzeami. Kolejną formą realizacji Programu są działania własne władz samorządowych, które można podzielić na:

- prawne – problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powinna być uwzględniona przez władze gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
- finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- programowe – realizacja projektów i programów regionalnych, w tym działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa segmenty – zarządzanie oraz monitoring i ewaluację. Oba elementy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza że oba są warunkiem realizacji programu.

System zarządzania Programem odbywa się na trzech poziomach. Są to:

- poziom Rady Gminy – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- poziom Wójta Gminy – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu oraz sporządza sprawozdanie z jego realizacji dla Rady Gminy
- poziom Urzędu Gminy, który wraz ze swoimi jednostkami organizacyjnymi odpowiada za bieżącą realizację zadań Programu.

Zakłada się, że zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)
- finansowych - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych
- koordynacji - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami
- społecznych - m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- kontrolnych - m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

9. Zasady oceny realizacji GPOnZ

Właściwy monitoring i wynikająca z niego ocena realizacji Programu powinna się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są: bazowanie na przyjętych w gminie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji, wykorzystywanie jak największej ilości dostępnych danych i źródeł informacji, stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników

Zestaw proponowanych mierników dla każdego z priorytetów przedstawia się następująco:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy

1. Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
2. Wartość dofinansowania wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom

3. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
4. Wartość wsparcia udzielonego z budżetu gminy dla właścicieli prywatnych i organizacji pozarządowych na realizację Programu
5. Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy
6. Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
7. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
8. Inne

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
4. Liczba opracowanych i wydanych informatorów o zabytkach (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) lub liczba pobrań aplikacji
5. Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
6. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
8. Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy
9. Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez gminę i związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym
10. Inne

10. Źródła finansowania GPOnZ

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie spoczywa na jego posiadacz, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego lub trwałego zarządu. Wiąże się to z prowadzeniem i finansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotację można otrzymać składając stosowny wniosek do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego ze względu na miejsce położenia albo przechowywania zabytku. Może ona zostać

udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Celem udzielenia może być wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Jeżeli zabytek poddawany pracom konserwatorskim posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na

wykonanie tych prac lub robót. Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania przy zabytku dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepis ten stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych źródeł. Są to m.in.:

- środki z budżetu gminy Sabnie
- środki z budżetu samorządu województwa lub powiatu
- środki Funduszu Kościelnego - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
- środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- środki Ministra Kultury Dziedzictwa Narodowego i Sportu
- środki dostępne w ramach programów finansowanych z funduszy unijnych

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury Dziedzictwa Narodowego i Sportu, który corocznie ogłasza stosowne konkursy w kilku programach operacyjnych:

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu

- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKDniS, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDniS, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKDNiS może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno-prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2020 r. poz. 711, 2275 oraz z 2021 r. poz. 868), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa o koncesji na roboty budowlane lub usługi z dnia 9 stycznia 2009 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 113) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 2164 ze zm.) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej.

Wg Ustawy o zmianie ustawy o samorządzie gminnym z dnia 20 kwietnia 2021 roku (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1372) zadania własne gmin obejmują również sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (Art. 7, pkt. 1, ppkt 9). W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki

organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi (Art. 9. pkt. 1).

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i opieka nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Realizowane w ramach programu inwestycje mają na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury

działanie 8.2 Ochrona zabytków

Wsparcie dotyczy prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Aktualnie samorząd Mazowsza pracuje nad założeniami programu regionalnego. W ogólnym zarysie publikowanym na stronach www.funduszedlamazowsza.eu nie ma odrębnego priorytetu poświęconego ochronie zabytków. Wstępnie planowane obszary wsparcia zaprezentowane podczas konsultacji społecznych obejmą inwestycje w obszar badawczo-rozwojowy, wdrażanie e-usług, czy rozwój przedsiębiorczości. Pomoc skierowana zostanie na realizację projektów zwiększających efektywność energetyczną budynków publicznych oraz mieszkalnych. Finansowanie uzyskają działania wspierające kontrolę jakości powietrza. Program obejmie np. zakup sprzętu do reagowania na klęski żywiołowe, zwiększenie ochrony przeciwpowodziowej, ale też ograniczania skutków suszy poprzez inwestycje w retencję wód opadowych. Nowością w porównaniu do obecnego okresu będzie możliwość finansowania gospodarki wodno-ściekowej, a więc kanalizacja domów mieszkańców, wsparcie oczyszczalni ścieków oraz sieci wodociągowych. Planowane jest dofinansowanie gospodarki odpadami komunalnymi, likwidacji azbestu czy rekultywacji terenów pośladowiskowych. Środki europejskiej przeznaczone zostaną na rozwój zrównoważonej mobilności miejskiej, np. inwestycje w infrastrukturę rowerową, parkingi parkuj i jedź, inteligentne systemy do zarządzania ruchem, ale też w planach są punkty tankowania samochodów elektrycznych i stacji tankowania samochodów wodorowych. Finansowanie obejmie drogi oraz obwodnice miejskie. Pomoc skierowana zostanie na obszar ochrony zdrowia, w tym programy profilaktyczne, diagnostykę i rehabilitację pacjentów. Na poziomie regionalnym nie zabraknie też dofinansowania rozwoju rynku pracy, działań

edukacyjnych oraz sprzyjających włączeniu społecznemu mieszkańców. W związku z tym dofinansowanie prac przy zabytkach i działań związanych z ich ochroną będzie można uzyskać pośrednio np. przy termomodernizacji budynku, pracach zabezpieczających przed powodzią i innych inwestycjach przy budowach wodnych lub przygotowując programy edukacyjne o zabytkach i dziedzictwie kulturowym.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzi:
 - poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego*, w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego*, gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
- współpraca kulturalna – celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu przygotowują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Gmina może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające dziedzictwo proponują:

Fundacja Orlen – *Program „Czuwamy! Pamiętamy!”*; jego celem jest przywrócenie należnej czci Miejscom Pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:

- organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;
- podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;
- kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

Fundacja Łukasiewicza - celem *Programu „Rozgrzewamy Polskie Serca”* jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina będzie wydatkowała środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- opracowanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków jako podstawowego źródła informacji o stanie zachowania obiektów zabytkowych zlokalizowanych w granicach administracyjnych gminy

- podejmowanie projektów związanych z odnową obiektów i zespołów zabytkowych oraz towarzyszącym im przestrzeniom publicznym ze środków zewnętrznych
- wsparcie finansowe z budżetu gminy dla prac konserwatorskich przy ogólnie dostępnych obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków
- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko – konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością gminy
- prowadzenie działań informacyjnych w celu przygotowania właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do aplikowania po środki zewnętrzne dedykowane ochronie i opiece nad zabytkami
- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć lekcyjnych w szkołach na terenie gminy Sabnie
- realizowanie regionalnych i lokalnych projektów związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego
- publikację materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w materiałach promocyjnych gminy oraz na stronie internetowej gminy
- wykonywanie, zlecanie i dofinansowywanie opracowań poprawiających stan rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego gminy.

12. Podsumowanie

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Sabnie na lata 2021 – 2024 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnej kwestii, jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, do których należą zabytki, tradycje i krajobraz kulturowy. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Warszawie (Delegatura w Siedlcach), innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sabnie powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy.

13. Załączniki

Załącznik 1 – wykaz obiektów ujętych w GEZ gminy Sabnie (zabytki nieruchome i ruchome)

l.p.	miejsowość	obiekt
1.	Grodzisk	cmentarz parafialny
2.		dom 13
3.		dom 40
4.		dwór
5.		dzwonnica
6.		kapliczka MB Niepokalanie Poczętej w zespole dworsko-parkowym
7.		zespół cerkwi gr.-kat. p.w św. Michała Archanioła (obecnie kościół rzym.-kat. p.w. Świętej Trójcy
8.		lodownia w zespole dworsko-parkowym
9.		park w zespole dworsko-parkowym
10.		plebania
11.		pomnik na terenie kościoła
12.		spichlerz w zespole dworsko-parkowym
13.	Hilarów	dom (chałupa) 3
14.		dom (chałupa) 18
15.		dom (chałupa) 20
16.	Hołowienki	dom (chałupa) 72
17.		dom (chałupa) 95
18.		dom (chałupa) 96
19.	Kupientyn	dom (chałupa) 71
20.		dwór w zespole dworsko-parkowym
21.		kapliczka MB w zespole dworsko-parkowym
22.		obora w zespole dworsko-parkowym
23.		park w zespole dworsko-parkowym
24.		pralnia w zespole dworsko-parkowym
25.		wieża ciśnień w zespole dworsko-parkowym
26.	Kurowice	dom 76
27.		dom 80
28.		dom 102

29.		dom 108
30.		chlewnia w zespole dworsko-parkowym
31.		dwór w zespole dworsko-parkowym
32.		kapliczka I w zespole dworsko-parkowym
33.		kapliczka MB w zespole dworsko-parkowym
34.		obora I w zespole dworsko-parkowym
35.		obora II w zespole dworsko-parkowym
36.		oficyna w zespole dworsko-parkowym
37.		park w zespole dworsko-parkowym
38.		spichlerz w zespole dworsko-parkowym
39.		stodoła w zespole dworsko-parkowym
40.		stróżówka w zespole dworsko-parkowym
41.	Nieciecz Włościańska	cmentarz parafialny
42.		dom (chałupa) 58
43.		dom (chałupa) 62
44.		dom (chałupa) 94
45.		figura
46.		kościół parafialny
47.		plebania
48.	Niewiadoma	kapliczka
49.		kuźnia
50.		młyn wodny
51.	Sabnie	młyn wodny
52.		kapliczka
53.	Stasin	dwór
54.		kapliczka
55.		dom (chałupa) 45
56.	Suchodół Szlachecki	kapliczka
57.		kapliczka II
58.		mogiła żołnierska

59.	Suchodół Włociański	dom (chałupa) 46
60.	Tchórznica Szlachecka	dom (chałupa) 58
61.		dom (chałupa) 16
62.	Wymysły	dwór w zespole dworsko-parkowym
63.		park w zespole dworsko-parkowym
64.		pomnik
65.	Zembrów	cmentarz parafialny
66.		cmentarz rodowy
67.		kaplica rodowa
68.		kościół parafialny
69.		plebania
70.		młyn wodny
71.		dom (chałupa) 17
72.		dom (chałupa) 32
73.		dom (chałupa) 39
74.		dom (chałupa) 53
75.		dom (chałupa) 64
76.		dom (chałupa) 67
77.		dom (chałupa) 72
78.		nagrobek Elżbiety Koch
79.		nagrobek Ignacego Tacikowskiego
80.		nagrobek Margaret Shyne
81.		nagrobek Michał Demideckiego-Demidowicza
82.		nagrobek Walentyny Tacikowskiej

Załącznik 2 – wykaz obiektów ujętych w GEZ (zabytki archeologiczne)

L.p.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja
1	51-78	18	Chmielnik	1	dwór historyczny, wieś historyczna
2	51-79	9	Grodzisk	3	osada
3	51-79	10	Grodzisk	1	osada
4	51-79	11	Grodzisk	4	osada
5	51-79	20	Grodzisk	2	osada
6	51-79	21	Grodzisk	4	wieś historyczna
7	51-79	22	Grodzisk	5	karczma historyczna
8	50-78	58	Hilarów	1	wieś historyczna, folwark historyczny
9	50-78	22	Hołowienki	1	punkt osadniczy, osada
10	50-78	23	Hołowienki	2	punkt osadniczy
11	50-78	60	Hołowienki	2	punkt osadniczy
12	50-78	61	Hołowienki	4	punkt osadniczy
13	50-78	64	Hołowienki	5	osada
14	50-78	67	Hołowienki	6	punkt osadniczy, osada
15	50-78	68	Hołowienki	7	punkt osadniczy
16	51-78	10	Hołowienki	1	osada
17	51-78	11	Hołowienki	3	młyn historyczny
18	51-78	12	Hołowienki	4	wieś historyczna
19	51-78	23	Hołowienki	9	punkt osadniczy
20	51-78	8	Klepki	1	punkt osadniczy
21	51-78	9	Klepki	2	wieś historyczna
22	51-78	21	Klepki	3	punkt osadniczy, osada
23	50-78	65	Kolonia Hołowienki	1	punkt osadniczy
24	50-78	66	Kolonia Hołowienki	2	punkt osadniczy
25	52-78	1	Kolonia Kupientyn	1	punkt osadniczy
26	52-78	2	Kolonia Kupientyn	2	punkt osadniczy
27	52-78	7	Kolonia Kupientyn	3	kurhan
28	52-78	12	Kolonia Kupientyn	4	punkt osadniczy
29	52-78	13	Kolonia Kupientyn	5	osada
30	52-78	14	Kolonia Kupientyn	6	punkt osadniczy, osada
31	52-78	48	Kolonia Kupientyn	7	punkt osadniczy
32	52-78	47	Kolonia Kupientyn	8	punkt osadniczy
33	52-78	52	Kolonia Kupientyn	9	osada
34	52-78	42	Kolonia Kupientyn	10	punkt osadniczy
35	50-79	1	Kolonia Kurowice	1	punkt osadniczy
36	50-79	2	Kolonia Kurowice	2	punkt osadniczy, osada
37	50-79	7	Kolonia Kurowice	3	punkt osadniczy, osada
38	50-79	28	Kolonia Kurowice	4	punkt osadniczy, osada
39	50-79	29	Kolonia Kurowice	5	punkt osadniczy
40	50-79	43	Kolonia Kurowice	6	osada
41	50-79	44	Kolonia Kurowice	7	punkt osadniczy
42	50-79	45	Kolonia Kurowice	8	punkt osadniczy
43	51-78	19	Kostki Pieńki	1	wieś historyczna
44	51-78	20	Kostki Pieńki	2	punkt osadniczy

45	52-78	4	Kupientyn	1	osada
46	52-78	5	Kupientyn	2	osada
47	52-78	3	Kupientyn	3	punkt osadniczy, osada
48	52-78	23	Kupientyn	4	punkt osadniczy
49	52-78	24	Kupientyn	5	punkt osadniczy
50	52-78	6	Kupientyn	6	punkt osadniczy, osada
51	52-78	8	Kupientyn	7	punkt osadniczy
52	52-78	9	Kupientyn	8	punkt osadniczy
53	52-78	10	Kupientyn	9	punkt osadniczy
54	52-78	11	Kupientyn	10	punkt osadniczy
55	52-78	15	Kupientyn	11	punkt osadniczy, osada
56	52-78	50	Kupientyn	13	punkt osadniczy
57	52-78	41	Kupientyn	14	punkt osadniczy
58	52-78	43	Kupientyn	15	punkt osadniczy, osada
59	52-78	44	Kupientyn	16	grobła prowadząca do młyna i młyn Giembusz
60	52-78	49	Kupientyn	17	punkt osadniczy
61	52-78	51	Kupientyn	18	osada
62	52-78	45	Kupientyn	19	wieś historyczna
63	52-78	59	Kupientyn	20	osada
64	52-78	60	Kupientyn	21	osada
65	50-79	3	Kurowice	1	punkt osadniczy
66	50-79	4	Kurowice	2	osada
67	50-79	5	Kurowice	3	punkt osadniczy
68	50-79	6	Kurowice	4	punkt osadniczy, osada
69	50-79	26	Kurowice	5	punkt osadniczy, osada, dwór
70	50-79	27	Kurowice	6	osada
71	50-79	78	Kurowice	7	wieś historyczna
72	52-79	3	Nieciecz Dwór	2	punkt osadniczy
73	52-79	4	Nieciecz Dwór	3	punkt osadniczy
74	52-78	25	Nieciecz Włosciańska	1	punkt osadniczy
75	52-78	26	Nieciecz Włosciańska	2	punkt osadniczy
76	52-78	30	Nieciecz Włosciańska	3	cmentarzysko szkieletowe
77	52-78	27	Nieciecz Włosciańska	4	punkt osadniczy
78	52-78	28	Nieciecz Włosciańska	5	pozostałości stawu młyńskiego
79	52-78	29	Nieciecz Włosciańska	6	punkt osadniczy
80	52-78	41	Nieciecz Włosciańska	7	wieś historyczna
81	52-78	17	Nieciecz Włosciańska	8	punkt osadniczy
82	52-78	18	Nieciecz Włosciańska	9	punkt osadniczy
83	52-78	16	Nieciecz Włosciańska	10	punkt osadniczy
84	52-78	31	Nieciecz Włosciańska	11	punkt osadniczy, obozowisko, osada
85	52-78	32	Nieciecz Włosciańska	12	punkt osadniczy, osada, okop
86	52-78	33	Nieciecz Włosciańska	13	punkt osadniczy, osada, okop
87	52-78	34	Nieciecz Włosciańska	14	punkt osadniczy, osada
88	52-78	35	Nieciecz Włosciańska	15	punkt osadniczy
89	52-78	36	Nieciecz Włosciańska	16	punkt osadniczy
90	52-78	37	Nieciecz Włosciańska	17	punkt osadniczy, osada
91	52-78	38	Nieciecz Włosciańska	18	punkt osadniczy
92	52-78	39	Nieciecz Włosciańska	19	punkt osadniczy, osada
93	52-78	40	Nieciecz Włosciańska	20	osada
94	52-78	53	Nieciecz Włosciańska	21	osada
95	52-78	54	Nieciecz Włosciańska	22	osada

96	52-78	55	Nieciecz Włosciańska	23	cmentarz
97	52-78	56	Nieciecz Włosciańska	24	punkt osadniczy
98	52-78	57	Nieciecz Włosciańska	25	punkt osadniczy
99	52-78	61	Nieciecz Włosciańska	26	punkt osadniczy
100	52-78	62	Nieciecz Włosciańska	27	punkt osadniczy
101	52-78	63	Nieciecz Włosciańska	28	cmentarzysko szkieletowe
102	51-78	1	Niewiadoma	7	punkt osadniczy
103	51-78	2	Niewiadoma	10	osada
104	51-78	3	Niewiadoma	14	osada
105	51-78	4	Niewiadoma	15	skarb
106	51-78	5	Niewiadoma	16	punkt osadniczy
107	51-78	6	Niewiadoma	17	punkt osadniczy
108	51-78	7	Niewiadoma	19	wieś historyczna
109	51-78	22	Niewiadoma	20	punkt osadniczy
110	51-78	27	Niewiadoma	13	osada
111	51-79	brak	Niewiadoma	3	cmentarzysko
112	51-79	11	Niewiadoma	1	punkt osadniczy, grodzisko, cmentarzysko ciałopalne
113	51-79	12	Niewiadoma	2	osada
114	51-79	13	Niewiadoma	4	obozowisko, punkt osadniczy, osada
115	51-79	14	Niewiadoma	5	osada
116	51-79	15	Niewiadoma	6	osada, punkt osadniczy
117	51-79	16	Niewiadoma	8	osada, osada produkcyjna, wieś historyczna
118	51-79	17	Niewiadoma	12	cmentarzysko szkieletowe
119	51-79	18	Niewiadoma	22	punkt osadniczy
120	51-79	19	Niewiadoma	18	kurhan?
121	50-78	1	Sabnie	1	punkt osadniczy, osada
122	50-78	2	Sabnie	2	cmentarzysko kurhanowe
123	50-78	20	Sabnie	3	punkt osadniczy
124	50-78	63	Sabnie	6	punkt osadniczy, osada
125	51-78	11	Sabnie	5	osada
126	51-78	12	Sabnie	6	punkt osadniczy
127	51-78	14	Sabnie	7	młyn historyczny
128	51-78	17	Sabnie	8	wieś historyczna
129	51-79	2	Stasin	4	punkt osadniczy, osada
130	51-79	3	Stasin	5	osada
131	51-79	4	Stasin	6	osada
132	51-79	5	Stasin	7	punkt osadniczy
133	51-79	6	Stasin	8	osada
134	51-79	7	Stasin	1	punkt osadniczy
135	51-79	8	Stasin	2	punkt osadniczy
136	51-79	9	Stasin	3	punkt osadniczy
137	51-78	15	Suchodół Szlachecki	1	wieś historyczna
138	51-78	24	Suchodół Szlachecki	2	obozowisko, punkt osadniczy
139	51-78	25	Suchodół Szlachecki	3	punkt osadniczy
140	51-78	13	Suchodół Włosciański	1	punkt osadniczy
141	51-78	16	Suchodół Włosciański	2	wieś historyczna
142	51-78	26	Suchodół Włosciański	3	osada
143	50-78	57	Wymysły	1	folwark historyczny
144	50-78	59	Wymysły	2	punkt osadniczy
145	50-78	62	Wymysły	3	punkt osadniczy

146	50-78	5	Zembrów	1	punkt osadniczy
147	50-78	6	Zembrów	2	grodzisko?
148	50-78	7	Zembrów	3	cmentarzysko szkieletowe
149	50-78	8	Zembrów	4	punkt osadniczy
150	50-78	9	Zembrów	5	osada
151	50-78	10	Zembrów	6	punkt osadniczy
152	50-78	11	Zembrów	7	osada
153	50-78	19	Zembrów	8	punkt osadniczy
154	50-78	21	Zembrów	9	punkt osadniczy
155	50-78	30	Zembrów	10	punkt osadniczy, osada
156	50-78	31	Zembrów	11	wieś historyczna
157	50-78	32	Zembrów	12	punkt osadniczy
158	50-78	33	Zembrów	13	punkt osadniczy
159	50-78	34	Zembrów	14	punkt osadniczy
160	50-78	35	Zembrów	15	punkt osadniczy

Załącznik 3 – wykaz obiektów nieistniejących

l.p.	miejsowość	obiekt
1	Grodzisk	dom 86
2	Kupientyn	spichlerz
3	Suchodół Szlachecki	dom (chałupa) 25
4	Tchórznica Włosciańska	dom (chałupa) 68